

הבריאה ותחילת האנושות

(פרקים: א-ד, יא)

מעשה הבריאה (פרק א)

פתיחה א-ב. בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ.
והארץ הייתה תהו ובהו וחשך על פני תהום, ורוח אלהים מרחפת על פני המים.

מעשה
יום אחד
(ג-ה)

ויאמר אלהים: יהי אור ויהי אור
ויברא אלהים את האור **כי טוב**
ויבדל אלהים בין האור ובין החשך.
ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה
ערב ויהי בקר יום אחד.

מעשה
יום שני
(ו-ח)

ויאמר אלהים: יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים.
ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מפתח לרקיע
ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן.
ויקרא אלהים לרקיע שמים
ויהי ערב ויהי בקר יום שני.

מעשה
יום שלישי
(ט-יג)

ויאמר אלהים: יקוו המים מפתח השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן.
ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים
ויברא אלהים כי טוב.
ויאמר אלהים: תדשא הארץ דשא עשב
מזרע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן.
ותוצא הארץ דשא עשב מזרע זרע למינהו
ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו
ויברא אלהים כי טוב.
ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי.

מעשה
יום רביעי
(יד-טז)

ויאמר אלהים: יהי מארת ברקיע השמים
להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולמים ושנים.
והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן.
ויעש אלהים את שני המארת הגדלים
את המאור הגדל לממשלת היום
ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים.
ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ.
ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך
ויברא אלהים כי טוב.
ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי.

מעשה
יום חמישי
(כ-כג)

ויאמר אלהים: ישרצו המים שרץ נפש חיה
ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים.
ויברא אלהים את התנינים הגדלים
ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם
ואת כל עוף כנף למינהו

וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר, פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים
וְהַעוֹף יִרְבֶּה בָאָרֶץ.

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ

בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיֵּיתוֹ אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי כֵן.

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיֵּית הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ

וְאֶת כָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ

וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדֹמוֹתֵינוּ

וַיְרִדוּ בְדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ

וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הַרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ.

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ

זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם.

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים, **וַיֹּאמֶר** לָהֶם אֱלֹהִים: פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וְכַבְּשׁוּהָ

וַרְדּוּ בְדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיֵּי הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: "הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ

וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ.

וְלִכְל חַיֵּית הָאָרֶץ וְלִכְל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל רֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ

אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן.

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי.

וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם.

וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה

וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ

כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

מעשה
יום הששי
(כד-לא)

יום השביעי
ברכתו וקידושו
(ב א-ג)

מבוא

1. תמצית הפרק

בפרקנו מתואר סדר הבריאה, במשך ששה ימים.

בתחילה, כל העולם היה מים, חשכה גדולה ושיממון. רק רוח-אלהים הייתה מנשבת על פני המים.

מעשה יום ראשון: כמו שאדם מדליק אור בחשך כדי להתחיל לסדר את 'הבלאגן' שבחדרו, כך ה' הבדיל אור מחושך (לא ברור האם אור זה הוא אור השמש או אור אחד מהמאורות, או אור אחר) ומתחיל לאחר מכן במלאכת הבריאה.

מעשה יום שני. אלקים עשה הפרדה בתוך המים. רקיע חצה את המים באופן כזה שחלק מהמים נשארו על הארץ (מי האוקיינוסים, הימים והנהרות) וחלק מהמים עלה מעל לרקיע. (לא ברור היכן מים אלו)

מעשה יום שלישי. שלב א: השלמת מעשה יום שני. אלקים עשה הפרדה בתוך המים שבארץ. כל המים הלכו לצד אחד, כך שבצד השני נתגלתה יבשה. שלב ב: הצומח גדל על היבשה.

מעשה יום רביעי. המאורות: השמש הירח והכוכבים. מטרת בריאתם היא הן להאיר, לתחם את גבולות היום והלילה וגם כדי שישמשו לקביעת לוח השנה.

מעשה יום חמישי. בריאת שרץ המים, בריאת התנינים גדולים (לא ברור מה הם, קרוקודילים, לווייתנים, נחשים גדולים) עופות,

מעשה יום השישי: שלב א: חיות ובהמות ושרץ האדמה. שלב ב: בריאת האדם בצלם אלהים, תפקידו לשלוט על בעלי החיים, עליו לפרות ולרבות.

2. מבנה הפרק - תבנית החוזרת על עצמה.

כל אחד מימי הבריאה פותח במילים: "ויאמר אלקים..." ומסתיים במילים: "ויהי ערב ויהי בקר יום..." כיוון שאנו מצפים שכתובה כזו תקפיד על הכללים של תבנית חוזרת, לכן כל חריגה מסדר זה תוסבר בעזרת הפרשנים.

3. חז"ל - מעשה בראשית

חז"ל אומרים בהקשר ללימוד מעשה הבריאה (תלמוד בבלי, מסכת חגיגה, דף ב.)

"אין דורשין בעריות בשלשה (אין לומדים את דרשות חז"ל בנושא גילוי עריות. בקבוצה של שלשה אנשים. שמא לכל אחד יובנו הדברים

אחרת. שלא כהוגן) ולא במעשה בראשית בשניים. ולא במרכבה ביחיד. אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו"

חז"ל אינם מתכוונים לפשט הכתובים שצריך להילמד לכולם, אלא לדרשות, לעומק הכתובים שיש מאד להיזהר בהבנת סודם.

הדבר בא ללמד כמה פסוקי הבריאה קשים מאד להבנה, סודות רבים יש בהם...

פתיחה ורקע למעשה הבריאה (א-ב)

פס' א: בְּרֵאשִׁית (=בראשית הזמן, הימים) בָּרָא אֱלֹהִים (= "ברא" - יצר אלהים יש מאין) אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ.

רש"י: "בראשית ברא", אין המקרא הזה אומר אלא דרשני. כמו שדרשונו חז"ל: 'בשביל התורה שנקראת "ראשית דרכו" (משלי ח). ובשביל ישראל שנקראו "ראשית תבואתו" (ירמיה ב) (מדרש תנחומא, מדרש ויקרא רבה)

הסבר: לפי הפשט ישנה בעיה בפס'. המילה בראשית באה ללמד על סדר, מה היה בתחילה ומה נברא בהדרגה אחר-כך, ואילו כשמעיינים בפסוקים מגלים בעייתיות בסדר, לדוג': כתוב: "ורוח אלקים מרחפת על פני המים" באיזה מים מדובר, הרי התורה עוד לא כתבה על בריאת המים, לכן חייבים לפרש שהמילה "בראשית" נועדה להעביר מסר אחר ושונה. את המסר הזה אנו רואים במדרש חז"ל: "בראשית ברא אלקים" = "אלקים ברא את העולם עבור "ראשית", כלומר אלהים ברא את העולם עבור התורה ועבור ישראל הקרויים בתנ"ך "ראשית".
הערה: משמעות פירוש זה של רש"י, הרואה ביחס ה' המיוחד לעם-ישראל, עובר כחוט השני בכמה מפירושויו בפרק, הבאים כולם לומר שמטרת הבריאה היא ישראל והתורה ולא סתם בריאה לשם בריאת עולם.
דוגמאות:

1. "ולמועדים" (פס' יד) מפרש רש"י: על שם העתיד, שעתידיים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה
2. "יום הששי" - הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כולם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא שישו בסיון המוכן למתן תורה. (מדרש תנחומא)

פס' ב: הערה: יש הרואים בפס' זה כחלק ממעשה היום הראשון כפי שיובא בהמשך, ויש כאלה המחשיבים אותו כחלק מהפתיחה למעשה בראשית. וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וְנִבְהוּ ("תהו ובהו" - מצב של שממה. רש"י: "בהו"= ריקנות, "תהו"= תהיה והשתוממות על אותה ריקנות). וְחָשֶׁךְ עַל-פְּנֵי תְהוֹם ("תהום" = מקום של מים רבים, כלומר חושך על-פני המים, על פני הים שכיסה את פני כל הארץ כמו לבוש) וְרוּחַ אֱלֹהִים (רש"י: דרש: כסא הכבוד של ה' המרחף על המים בעזרת נשיפת פיו של ה') מְרַחֶפֶת (=מנשבת, מתנועת) עַל-פְּנֵי הַמַּיִם.

הערה: רש"י מביא מדרש בשם רבי יצחק שממנו למדים על יחסו המיוחד של אלקים לישראל. (זה דרכו של רש"י בתחילת כל ספר בתורה להביא פירוש העוסק בחיבתם של ישראל)
' אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם'. (שמות יב ב) שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית? משום: "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תהלים קיא ו).
שאם יאמרו אומות העולם לישראל: ליסטים (נזלנים) אתם. שנכבשתם ארצות שבעה גוים. הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא. הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם. ונתנה לנו.
הסבר המדרש: כיוון שמטרתה העיקרית של התורה היא להנחיל לישראל תורה ומצוות, הרי שהתורה הייתה אמורה להתחיל בחומש שמות פרק יב, שם מופיעה המצווה הראשונה בה נצטוו בני"כעם – מצוות קידוש החדש, אם-כן מדוע פתחה התורה בענייני בריאת העולם, תולדות העמים, סיפורי האבות...?
אלא שהתורה רצתה להעביר מסר חשוב הקשור בזכות בני"כ על ארץ כנען. כיוון שאלקים ברא את העולם הוא גם זה שיחליט על כל ארץ למי היא שייכת. אנו למדים מספר בראשית שלאחר שה' ברא את העולם הוא גם קבע שהארץ תהיה של בני"כ, ראה ההבטחות לאבות, ומכאן זכותנו הבלתי מעוררת על הארץ.

(בראשית, פרק א, דף 5)

מעשה יום אחד (ג-ה)

ויאמר אלהים (ציווה אלהים, יש המפרשים רצה אלהים): **יְהִי אוֹר** (שני פירושים עיקריים לגבי הבנת מהותו של אור זה: הערה: בפרשת הבריאה בפרק א, יש 10 פעמים בהם מוזכרת אמירה ("ויאמר"), על זה אמרו חז"ל בפרקי אבות, פרק ה: **'בעשרה מאמרות** נברא העולם'. משמעות הדבר שהכול נעשה ע"י ה' ציוויו וברצונו בחכמה ובתבונה.

יְהִי-אוֹר (נעשה כציווי ה') ראה הערה על המילים: "יהי-כן" בפס' ט)

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי-טוֹב (ה' ראה שטוב לבריות להאיר להם)

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קִרְא לַיְלָה.

וַיְהִי עֶרֶב (=לילה) וַיְהִי בֹקֶר (יוֹם אֶחָד

הערה:

שאלה: כל תיאורי הימים מסתיימים בכינוי סידורי: שני, שלישי, רביעי... מדוע היום הראשון אינו מסתיים בכינוי הסידורי "ראשון" אלא בכינוי "אחד" ?

רש"י: התורה העדיפה להשתמש במילה "אחד" ללמדנו שביום זה היה ה' יחיד בעולמו, המלאכים נבראו לא לפני היום השני. מדרש בראשית רבה)

המסר הרעיוני שרש"י בא כאן ללמדנו שיש להוציא מכלל אפשרות כל פירוש הבא לומר שהיו לה' שותפים בבריאה.

מעשה יום שני (ו-ח)

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם (רקיע הוא מראה דמוי 'כיפה' הנראית לעין, בתנ"ך הוא מדומה לאהל הנטוי על הארץ, מדובר כנראה על האוויר הסובב את כדור הארץ)
וַיְהִי (הרקיע) מִבְּדִיל בֵּין מַיִם לְמַיִם (בין המים אשר על פני הקרקע לבין המים שמעל לרקיע- מים שהתאדו והפכו לענני שחקים)
וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הַרְקִיעַ (רש"י: עשייה-תיקון הדבר על מתכונתו, שימוש במים שכבר היו קיימים, ועשיית הרקיע מהם)
וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ (הכוונה למים המכסים את פני הארץ) וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ, (ענני השחקים, יש מפרשים קרחוני ענק הנמצאים ברקיע) וַיְהִי-כֵן (נהיה כך כי מאמרו של ה' הוא מעשה, יש פירושים נוספים)
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם (אין מדובר כאן על השמים שהזכירו בפס' א (הכוללים גם מה שמעבר לראייתו של האדם, מרחבי היקום וכד') בפסוקנו מדובר רק על מה שהאדם רואה)
וַיְהִי עֶרֶב (=לילה) וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שְׁנִי (שחרו של יום או זריחה, אם-כי באופן כללי הכוונה לכל שעות היום כך שבסופו של דבר מדובר על יממה)

רש"י: שאלה: מדוע לא נאמר בסיום מלאכת יום זה "וירא אלהים כי-טוב" כפי שנאמר בימים האחרים ?

תשובה: מלאכת היום השני הסתיימה בשלמותה רק ביום השלישי.

הסבר: ביום השני הייתה הפרדה בין המים העליונים לתחתונים אך כל עוד לא התגלתה יבשה, בה יצמח הצומח אין הדבר שלם, ודבר שאינו שלם לא נחשב "כי טוב".

ביום השלישי לאחר שהתגלתה היבשה נאמר ביחס למלאכת היום השני "וירא אלהים כי-טוב", כי בכך הושלמה מלאכתו.

לאחר שנברא הצומח ביום השלישי נאמר על מלאכת יום שלישי: "וירא אלהים כי-טוב",

זזה מה שאמרים שביום השלישי נאמר פעמיים "כי-טוב".

מעשה יום שלישי (ט-יג)

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם (=יאספו המים שכיסו את כל פני הארץ לאחר שהובדלו מהם המים אשר מעל לרקיע)
אֶל מְקוֹם אֶחָד (מקום מיוחד, מסוים, רואים שאלהים שם גבול למים) וַתֵּרָא הַיַּבְשָׁה (כדי שתיראה היבשה) וַיְהִי-כֵן.
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ ("ארץ" היא חלק מן הארץ הכולל גם יבשה וגם מים) אֲך כִּיוֹן שֶׁהַחֶלֶק הַחֲשׂוֹב שְׁבָאֲרָץ הוּא הַיַּבְשָׁה לִּכְן קורא לו ארץ)
וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים (=ים בלשון רבים, או שנכתב בלשון רבים לצורך פיוטי) הָעֵרָה: בַּעֲנִיין מִשְׁמַעוֹת קְרִיאַת שֵׁם, עֵינַן פְּסוּקִים קוֹדְמִים.
וַיִּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: תִּדְשָׂא הָאֶרֶץ דָּשָׂא (=תצמיח הארץ צמחיה המכסה את כלל פני הארץ, כעת הכתוב נכנס לפרטים):

1. עֲשֵׂב מִזְרִיעַ זָרַע (=צמחי בר וצמחי תרבות (חמשת מיני דגן, ירקות וכו') המכסים בצפיפות את פני האדמה), פְּרִי הַצִּמְח שֶׁלֵּהֶם הוּא הַזֶּרַע

ממנו ינבטו הצמחים החדשים וכך יש קיום תמידי לצומח)

2. עֵץ פְּרִי (כלומר: עצים אשר) עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו (=למיניהם השונים) אֲשֶׁר זָרְעוּ-בּוֹ עַל-הָאֶרֶץ (=הזרע נמצא בפרו והעץ צומח מן הארץ שם שמם את הזרע)

וַיְהִי-כֵן כֻּלָּ: וַתּוֹצֵא הָאֶרֶץ דָּשָׂא פֶרֶט: עֲשֵׂב מִזְרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ; (למיניו השונים) וְעֵץ עֹשֶׂה-פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ

וַיִּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב (טוב לבריות, טוב לעולם).

וַיְהִי עֶרֶב (=לילה) וַיְהִי בֹקֶר (שחרו של יום או זריחה, באופן כללי הכוונה לשעות היום כך שבסופו של דבר מדובר על יממה) יוֹם שְׁלִישִׁי.

מעשה יום רביעי

הערה: נחלקו התנאים בתלמוד האם האור שנברא ביום הראשון הוא האור המדובר כאן שנברא ביום הרביעי.
דעה א: ביום הראשון נברא אור ייחודי, מעין אור רוחני. הוא נגנז כדי שהרשעים לא ייהנו ממנו והקב"ה שומר אותו לצדיקים לעתיד לבוא, ביום הרביעי נברא השמש והמאורות שהם האור הגשמי הרגיל.
דעה ב: ביום הראשון נברא המאורות, ביום הרביעי הקב"ה רק תלה וסידר אותם ברקיע.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי מְאֹרֹת (=עצמים מאירים, אמנם לא כתוב כאן בפרשת בראשית שמדובר על השמש הירח אך בתהלים פרק קלו, פרק הקרוי 'הלל הגדול', נאמר: "לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו את השמש לממשלת ביום... את הירח וכוכבים לממשלות בלילה...")
בְּרָקִיעַ (הנקרא) הַשָּׁמַיִם (כלומר הקב"ה תלה אותם בשמים הנראים לעיני אדם ולא בשמי השמיים הרחוקים מעיני האדם)

הגדרת תפקידים (יד-טו)

1. לְהַבְדִּיל (כדי שיבדילו) בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה (להעניק אור ליממה כולה, אור מלא ביום ואור חלקי בלילה.)
2. וְהָיוּ לְאֹתוֹת (=לסימני זמן)
3. וּלְמוֹעֲדִים (קביעת מועדי השנה ותקופותיה, רמז לחגי ישראל הנקבעים על-פי המאורות, ראה תהלים (פרק קד): "עשה ירח למועדים")
4. וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם (קביעת הימים והשנים על-פי תנועת כדור הארץ ביחס לשמש)
5. וְהָיוּ לְמֹאֲרֹת בְּרָקִיעַ-הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ (ולא על השמים כי ה' אינו צריך אור זה)

וְהָיָה כֵן

עשיית המאורות (טז)

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת-הַגְּדֹלִים:

אֶת הַמְּאֹרֹת-הַגְּדֹל (מבין המאורות הגדולים, והוא השמש) לְמַמְשָׁלֶת הַיּוֹם (=למשול ביום)
וְאֶת הַמְּאֹרֹת-הַקְּטָן (=ירח) לְמַמְשָׁלֶת הַלַּיְלָה (=למשול בלילה) וְאֶת הַכּוֹכָבִים (=כוכבי אור)

נתינתם ברקיע והגדרת תפקידים (יז-יח)

וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים (שם אותם אלהים, מינה אותם, את השמש הירח והכוכבים) בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם:

1. לְהָאִיר עַל-הָאָרֶץ.
2. וּלְמַשֵּׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה.
3. וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ

וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב.

וַיְהִי עֶרֶב (=לילה) וַיְהִי בֹקֶר (שחרו של יום או זריחה, באופן כללי הכוונה לשעות היום, כך שבסופו של דבר מדובר על יממה) יוֹם רְבִיעִי (יט)

(בראשית, פרק א, דף 8)

הערה: קיים קושי בפס': בתחילתו נאמר: "שני המאורות הגדולים", כלומר שניהם גדולים באותה מידה, אך אח"כ נאמר: "המאור הגדול" "והמאור הקטן", משמע שהם נעשו בגדלים שונים!?

שתי תשובות:

1. פשט: אין שניהם שווים בדיוק בגודלם הפיזי, השמש גדולה יותר מהירח. הסיבה שנאמר על שניהם "גדולים" כי הם גדולים באופן כללי לעיני האדם, הן מבחינת אורם והן מבחינת גודלם ביחס לשאר הכוכבים,

2. רש"י מביא מדרש חז"ל.

"המאורות הגדולים..." : שווים נבראו, ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה 'אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד' "ואת הכוכבים" : על ידי שמיעט את הלבנה, הרבה צבאיה להפיס דעתה.

הסבר המדרש: אכן שניהם היו באותו גודל בתחילה, לאחר מכן הבורא מיעט את הירח (הלבנה). הסיבה לכך היא משום שהלבנה טענה שאין הדבר טוב לעולם ששני מלכים ישתמשו בכתר אחד, כלומר אין אפשרות ששנינו נהיה גדולים ונאיר באותה מידה, צריך תמיד מישהו אחד שהוא השולט, הגדול. בתגובה, ה' הקטין דווקא אותה, אך כדי לפייס אותה הוא צירף אליה צבא של כוכבים.

מעשה יום חמישי (כ-ג)

פס' כ.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל הַמַּיִם (=ירחשו, ינועו, ויתמלאו מקוואות המים בהרבה מאד): שְׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה (=ריבוי של בעלי-חיים במים, כשמשתכלים על שרצי המים זה נראה כתנועה רוחשת ובלתי פוסקת)

וְעוֹף יַעֲוֹף עַל הָאָרֶץ (כולל שרץ העופות, כמו חרקים וכד') עַל פְּנֵי רְקִיעַ-הַשָּׁמַיִם (=על-פני הרקיע שהוא השמים)

פס' כא.

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּיִם-הַגְּדֹלִים (מדובר על בעלי-חיים מימיים גדולים ומרשימים את האדם, בא הכתוב לומר לך שבסה"כ הם ברואי אלהים ואין לראות בהם אלוהות מכל סוג שהוא כמו שחשבו בימי קדם. "תנינים" אולי הכוונה למה שקרוי קרוקודיל, פירושים רבים נוספים) וְאֶת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְמֵשֶׁת (=חמסת, הגוף כולו בקרקע, יש מפרשים שורצת) אֲשֶׁר שָׂרָץ הַמַּיִם לַמַּיִנָּה, וְאֶת כָּל עוֹף-כָּנָף לַמַּיִנָּה

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב (=ראה אלהים שמה שנברא אכן טוב, טוב ומועיל לבריות) וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר:

פָּרוּ וּרְבוּ (זה גם ברכה וגם גזירה שעליהם לרבות, או יש המסבירים שה' כאן קובע שבטבעם הם יפרו וירבו בעוד שאצל האדם מדובר על איחול וציווי שיזכה לפרות ולרבות, כי הדבר תלוי בו ולא בטבעו) וּמְלֵאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיְמִים וְהָעוֹף יִרְבֶּה (=יתרבה) בְּאָרֶץ.

הערה: כאן זוהי הפעם הראשונה בתורה שהבורא מברך את בראיו.

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי

מעשה יום ששי (כד-לא)

שלב א: בהמות, חיות, ורמש האדמה

ויאמר אלהים: תוצא הארץ נפש חיה למינה (=למיני מיניה)

1. בְּהֵמָה (בד"כ הכוונה לבע"ח המבויתים, צאן ובקר וכד')
2. וְרֶמֶשׂ (בע"ח קטנים או גדולים הנראים כרומסים את הארץ בהליכתם משום שרגליהם קצרות או שהולכים על גחון)
3. וְחַיִּיתוּ (=חיות) אֲרֶץ לְמִינָה (חיה - הכוונה בדרך-כלל לבע"ח פראיים) וְיִהְיֶה כֵן

ויעש אלהים: 1. את חיות-הארץ למינה 2. ואת הבהמה למינה 3. ואת כל רמש-האדמה למינהו
וירא אלהים כִּי-טוֹב (הערה: מה שנאמר בהמשך "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" הכוונה לכלל הבריאה ולא למעשה יום הששי).

שלב ב: בריאת האדם

פס' כו. צורת עשיית האדם

ויאמר אלהים: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (=פירושים רבים ניתנו למילים אלו: נביא שני פירושים: רש"י: "בצלמנו" = בדפוס שלנו, בתבנית שלנו, בניגוד לשאר הבריאה שנבראה רק ע"י אמירתו של אלהים. האדם נברא ממש בעבודת ידיים. "כדמותנו" = כמו ברואי מעלה מבחינת בינה ושכל.

הערה: קיים קושי בהבנת המילה "נעשה", ממנה עולה כאילו ה' מתייעץ עם משהו, האם ייתכן שלה' שותפים בבריאה?!
רש"י: ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן, לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם, וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך (מתייעץ) בפמליא (במקורבים) שלו.

ייעוד האדם

יִרְדּוּ (=ימשלו וישלטו) 1. בְּדַגְתֵּי הַיָּם (בריאת הדגה לא הזכרה במפורש, אך היא נכללת במסגרת יצירת "כל נפש החיה הרומשת" שנוצרו ביום השלישי) 2. וּבְעוֹף-הַשָּׁמַיִם 3. וּבְבְהֵמָה וּבְכָל-הָאָרֶץ 4. וּבְכָל הַרְמֵשׂ הַרְמֵשׂ עַל הָאָרֶץ.

פס' כז. אופן בריאת האדם

ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם-אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם.

(בראשית, פרק א, דף 10)

פס' כח. ברכת אלהים ומצוותו

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים :

1. פָּרוּ וּרְבוּ (=להעמיד צאצאים)
2. וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ (רמב"ן): גם ברכה שהעולם יתמלא מהם, וגם ברכה שיתפשטו בארץ ולא ישבו במקום אחד כמחשבת דור אנשי ה'פלגה', פרק י')
3. וַיְבָרֶכְהָ (=למשול בנבראים וכן לשלוט בחומרי הטבע, כמו: חציבת נחושת מההרים וכד')
4. וַיְרַדּוּ (=לשלוט בחיות כדי שימשו אתכם לצורך עבודתכם וכד' בְּדָגַת-הַיָּם וּבְעוֹף-הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל חַיַּת הָרֶמֶשׂוֹת עַל הָאָרֶץ (לא הזכיר חיות ובהמות כי הם כלולות ב"הרמשת על הארץ" התורה לא רצתה שהאדם יחשוב שאם הוא שולט בבע"ח הרי שמותר לו להמיתם ולאכול אותם, לכן כעת באה התורה ומבהירה איזה מזון הותר לאדם ולבע"ח:

פס' כט. מקור מזונו של האדם

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: הֲנֵה נַתִּיתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע-זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ, וְאֶת כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי-עֵץ זֶרַע-זֶרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ (=למאכל)

פס' ל. מקור מזונו של בעלי החיים

וְלִכָּל חַיַּת-הָאָרֶץ וְלִכָּל עוֹף-הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל רֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ-חַיָּה אֶת כָּל יֵרֶק-עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ, וְיִהְיֶי-כֵן.

וַיְהִי-עֶרְב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי

1. שאלה: מדוע באה ה' הידיעה לפני המילה "שישי", מה שאין כן בשאר ימי הבריאה ? כמה תשובות:
    - א. להדגיש את חשיבותו המיוחדת של יום זה שבו נסתיימה הבריאה.
    - ב. רש"י: I. רמז לתורה המורכבת מ-5 חומשים = 5 חומשי תורה, שהעולם נברא על-מנת שיקבלו ישראל עליהם את התורה.
    - II. רמז ליום ה-שישי הידוע והוא ו' סיון, יום מתן תורה, כל העולם על כל בראויו שנבראו במשך 6 ימים, תלויים ביום זה.
- המשותף לשני פירושי רש"י: כל בריאת העולם נועדה בסופו של דבר למטרה אחת - קיום התורה, כל העולם תלוי בעם ישראל ובאם הוא יקיים את התורה.
- הפירוש הראשון ברש"י מתמקד באות ה' שבמילה "השישי" והפירוש השני מתמקד במילה "שישי" שבמילה "השישי", הערה: מדוע על בריאת האדם לא נאמר "כי טוב" משום שיש לו ידיעה ובחירה, ממילא עשיית הטוב תלוי בו בלבד, אך אצל שאר הבריאה הכל בידי אלהים ולכן בהם כן נאמר: "וירא אלהים כי טוב".

משפט סיום על כלל הבריאה (לא)

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה,

וַיִּבְרַךְ אֶת-כָּל אֲשֶׁר בָּרָא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: טוֹב מְאֹד (המילה "מאד" מדגישה שהסדר מתוקן מאד, יש הרמוניה מושלמת בין פרטי הבריאה וכד')

יום השביעי: ברכתו וקידושו (א-ג)

פס' א-ב: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם (ויכלו=כלו (שרש כ.ל.ה) נגמרו והושלמו מעשי שבעת הימים בהם נעשו השמים והארץ וכל צבאם. "צבאם" = משרתיהם בין בברואי מעלה ובין ברואי מטה בין בארץ ובין בשמים. וַיְכַלּוּ אֱלֹהִים ("ויכלו" –כילה, סיים (שרש כ.ל.ה)) בַּיּוֹם-הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת (=הפסיק לברוא) בַּיּוֹם-הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה.

הערה: שאלה: לכאורה סתירה בין שני חלקי הפסוק:
בתחילת הפס' כתוב **"ויכלו אלהים ביום השביעי מלאכתו..."** מבינים שכילה מלאכתו ביום השביעי, כלומר בוודאי שלפחות בחלק מהיום עשה אלהים מלאכה, ואילו בהמשך הפס' נאמר: **"וישבת ביום השביעי..."** כלומר לא עשה כלל מלאכה ביום זה?! תשובות רש"י:

א. אלהים באמת סיים מלאכתו בסוף היום השישי – ממש בשבריר השנייה האחרון, אך בעיני בשר ודם זה נראה כאילו אלהים עושה מלאכה ביום השביעי. (רש"י מביא את דעתו של רבי שמעון)
ב. ביום השביעי אכן נברא משהו, נבראה המנוחה, שהיא עצם השביתה. (העיקרון האמוני העולה מפה הוא שהמנוחה היא דבר חשוב ביותר עד כדי כך שהיא הדבר היחיד שה' עשה ביום השביעי)

פס' ג: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם-הַשְּׁבִיעִי, וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ (מה משמעות "ויברך" ו"יקדש"?)

רש"י: ה' מכוון על העתיד, על המן שירד לבני-ישראל במדבר:
"ויברך"-ברכם שירד להם מן במשך כל ימות השבוע ובכמות המתאימה עומר לגולגולת. וביום ששי היה יורד כפול גם לשבת. "ויקדש" – עשה שלא ירד מן בשבת.

הערה: נשים לב כי רש"י מחבר בין בריאת השבת ובין שמות פרק ט"ז שם קיבלו ישראל את המן. נראה כי מאז בריאת העולם ובריאת השבת, 'חיתתה' השבת להוצאת הברכה והקדושה מן הכוח אל הפועל, עד שמגיע עם ישראל שיצא מעבדות לחירות ומקדש את השבת דרך המן שמקיים אותו.

את ימי הבריאה פתח רש"י בכך 'בראשית - בשביל ראשית' וסיים עם השלמת המהלך, בזמן שעם ישראל מקבל את השבת, בדרכו לקבל את התורה מקבל את השבת.

כ' (=על-כן, לפיכך): בּוֹ שִׁבְתָּ מְכַל-מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים (= ביום זה הפסיק מלאכתו, הפסיק לברוא) לְעֵשׂוֹת (=מלעשות).

הערה מסכמת לפרק

רש"י הירש: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צְבָאָם - פסוק זה הוא מאמר הסיום של הבריאה, והוא מקביל למאמר הפתיחה. בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ.

פתיחת הבריאה מראה לנו שמים וארץ, והיא מכריזה עליהם: "בראשית!" ... ברא אלוקים את אלה, את השמים והארץ!

עתה חוזר הסיום ומראה לנו שמים וארץ, והוא מכריז עליהם "ויכלו!" השמים והארץ הובאו לתכלית זו!

הם לא היו מאז ומעולם הם נהיו! .... הם מלאכת של בורא יחיד, שתכנן והציב לו תכלית! "ויכלו!"

לפי הרש"י הירש השבת היא המחברת אותנו מדי שבוע אל הסוד הגדול של בריאת העולם בששה ימים, ובקיום השבת אנו חוזרים ומביעים את אמונתנו בבורא עולם.

אם נסיף את דרכו של רש"י בהבנת הפרק וכן בחריגות במבנה פרק שמהם עולים חשיבות התורה ועם ישראל המקיים אותה,

הרי שניתן לומר שלמרות שמעשה הבריאה קשה להבנה הרי שהאמונה באל אחד ומרכזיותה של התורה הם מסרים ברורים

הניתנים להבנה ובעזרת ה' גם למימוש מעשי.

פרק א / שאלות חזרה

1. מדוע לפי רש"י התורה מתעסקת בסיפורי הבריאה והאבות ולא פותחת מייד במצוות קידוש החודש (שמות יב) שהיא המצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל (אם יוצאים מנקודת הנחה היא שמטרת התורה היא המצוות)
  2. מה ברא ה' בכל אחד מששת ימי הבריאה ?
  3. מדוע נאמר בסיום היום הראשון "אחד" ולא "ראשון", כמו שנאמר בסיומי שאר הימים (שני שלישי...)?
  4. מהי התבנית הקבועה החוזרת בכל אחד מימי הבריאה (תבנית=מילים וביטויים החוזרים על עצמם)?
  5. "בראשית ברא" – רש"י: **אין המקרא הזה אומר אלא דרשני. כמו שדרשוהו חז"ל: בשביל התורה שנקראת "ראשית דרכו" ובשביל ישראל שנקראו "ראשית תבואתו".**
כתוב במילים שלך מדוע יש לדרוש את המילים: בראשית ברא" ולא להבין אותן כפשוטן ?
  6. לפי רש"י, ה' במעשה הבריאה בא לרמוז שמטרת הבריאה העיקרית היא עם ישראל ולא סתם לשם בריאת עולם, ציין לפחות עוד שתי הופעות כאלה, מלבד מה שענית בשאלה הקודמת.
  7. באיזה יום מששת ימי הבריאה לא נאמר "כי טוב" ? מדוע ?
  8. חז"ל: **"בעשרה מאמרות נברא העולם"** - הסבר דברי חז"ל אלו במילים שלך.
  9. **"ויברא אלהים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים..."** מהו הקושי במילים: "שני המאורות הגדולים" ? ענה לפי הפשט ולפי הדרש.
  10. באיזה יום מברך ה' בפעם הראשונה את בראויו ? את מי ?
  11. **"ויאמר אלקים נעשה אדם..."** מהו הקושי הרעיוני העולה ממילים אלו ? מה התשובה ?
  12. מדוע באה ה' הידיעה לפני המילה "ששי" בפס' "ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" ?
  13. מהי הסתירה לכאורה העולה משני חלקי הפסוק :
"ויכל אלקים ביום השביעי מכל מלאכתו..." "ל"וישבת ביום השביעי" (שתי תשובות)
  14. "ויברך", "ויקדש" מה משמעותם לעתיד (לתקופת שהות בני' במדבר) ? מה המשמעות הרעיונית העולה מכאן ?
  15. כיצד מסביר הרש"ר הירש את העובדה שגם בפתיחת מעשה הבריאה מופיעות המילים: "שמים, ארץ" וגם בסיום מעשה הבריאה מופיעות מילים אלו ?

יצירת האדם, מעשה גן-עדן, תיאור עשיית האישה (פרק ב ד-כה)

פתיחה (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים.

הארץ מושקית
ע"י אד (ה-ו)

וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח
כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין לעבד את האדמה.
ואד יעלה מן הארץ, והשקה את כל פני האדמה.

יצירת
האדם (ז)

וייצר ה' אלהים את האדם, עפר מן האדמה
ויפח באפיו נשמת-חיים, ויהי האדם לנפש-חיה.

נטיעת גן בעדן
(ח-טו)

נהרותיו,
השמת האדם בו
לעבדו ולשמרו

ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, וישם שם את האדם אשר יצר.
ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל
ועץ החיים בתוך הגן, ועץ הדעת טוב ורע.
ונקה יצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים:
שם האחד: פישון הוא הסבב את כל ארץ-החווילה אשר שם הזבב.
וזבב הארץ הוא טוב שם הבדלח ואבן השהם.
ושם הנקה השני: גיחון. הוא הסובב את כל ארץ-כוש.
ושם הנקה השלישי: חדקל. הוא ההלך קדמת-אשור,
והנקה הרביעי הוא: פרת.
ויקח ה' אלהים את האדם, וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה.

צו ה' לאדם
בעניין אכילה
מעץ הדעת
(טז-יז)

ויצו ה' אלהים על האדם לאמר,
מכל עץ הגן אכל תאכל.
ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו,
כי ביום אכלך ממנו מות-תמות.

צורך האדם בחברה (יח) ויאמר ה' אלהים: לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו.

קריאת האדם
שמות
לחיות ולעופות
(יט-כ)

ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים,
ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו,

וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו.
ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה

אורך אדם בחברה (כ) ולאדם לא מצא עזר כנגדו.

**בריאת האשה
מצלע אדם
(כא-כד)**

ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם וישן
ויקח אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתונה.
ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה,
ויבאה אל האדם.
ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי
לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת.
על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וידבק באשתו והיו לבשר אחד.

סיום כה ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבששו.

(בראשית פרק ב, דף 3)

תיאורי בריאת האדם בפרקים א-ב המלמדים על מעלתו ביחס לשאר הברואים

בפרקים א, ב, חזרה התורה פעמיים על בריאת האדם. הדרך בה התורה תארה את בריאת האדם ייחודית ומלמדת על מעלתו. נענין מחדש בתיאור בריאת האדם והחיות ביום השישי בפרק א, ונראה מה ניתן ללמוד ממנו על ייחודו של האדם?

עשיית החיות (כד-כה)

ויאמר אלהים: תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחייתו ארץ למינה ויהי כן.
ויעש אלהים את חיות הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו, ויצא אלהים כי טוב.

עשיית האדם (כו-לא)

ויאמר אלהים: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ, ובכל הרמש הרמש על הארץ. ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם. ויברך אתם אלהים, ויאמר להם אלהים: פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה, וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ. ויאמר אלהים: הנה נתתי לכם את כל עשב זרע אשר על פני כל הארץ, ואת כל העץ... לכם יהיה לאכלה...

א. בריאה נעלה יותר

ניתוח: התורה מתארת בדרך שונה את בריאת החיות ביום השישי לעומת בריאת האדם:

I. בבריאת בעלי החיים כתוב "ויעש" ואילו אצל האדם כתוב "ויברא" (הערה: גם בעשיית התנינים כתוב "ויברא")

II. רק האדם נברא "בצלם אלהים"

III. רק אצל האדם קדם תכנון מיוחד: "ויאמר אלהים נעשה אדם..." בעוד שאצל כל החיות אמירה אחת שווה לכולם.

על זה אומר רמב"ן:

רמב"ן: נתייחד בעשיית האדם מאמר (הכונה שנאמר ביום הששי לגבי האדם "ויאמר אלהים" למרות שכבר נאמר בתחילת יום הששי לפני החיות "ויאמר אלהים") שנאמר בעבור גודל מעלתו. כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו:

ב. מקבל ציוויים לא רק בנוגע לקיומו הפיזי

גם הציווי של האדם לשמוע בקול ה' ולא לאכול מעץ הדעת טוב ורע' מלמד שמאכליו של האדם אינם נועדים רק לקיומו, אלא שגם שמירה על כללי האכילה נחשבים למצווה, דבר שיש בו מעלה גבוהה לאדם.

ג. בדרגת מלאך

"ויאמר אלהים: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" לא ברור אל מי פונה ה' ומדוע משתמש בלשון רבים?

רש"י: נעשה אדם - ענוותנותו של הקב"ה למדנו מכאן. לפי שהאדם ברמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם.

וכשהוא דן את המלכים (כמו לדוג' את המלך אחאב) הוא נמלך בפמליא שלו (הוא מתייעץ עם מקורביו המלאכים)

לפי רש"י האדם דומה למלאך, ומכיוון שה' לא רצה שהמלאכים יקנאו באדם שנברא בדומה אליהם, הרי שהוא התייעץ איתם בבריאתו, כלומר "נעשה" = לשון רבים, הוא והמלאכים.

הסבר: מהניסוח בלשון רבים מידה טובה של ה', לומדים שלמרות שעלולים להגיד שיש לה' שותפים בבריאה, לה' לא אכפת, הוא היה עניו, ובלבד ללמד אותנו את הכלל שיהיה הגדול מתייעץ עם הקטן, כמו שה' ביקש רשות מהמלאכים לברוא את האדם.

ד. לאדם יש תפקיד ויעוד

פרק א

"ויברך אתם אלהים, ויאמר להם אלהים: פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ" (פס' כח) כלומר על פי פרק א תפקיד האדם הוא לפרות ולרבות ולשלוט על הטבע, הוא נזר הבריאה.

פרק ב:

"ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה"

ראב"ע: "לעבדה" - להשקות הגן. "ולשמרה" - מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו,

כלומר תפקידו הוא פיזי, לטפח את הגן ולשמור עליו.

תולדות השמים והארץ (ד-ו)

פתיחה (ד)

אֵלֶּה (הדברים שישופרו בפרק זה, הם:) תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ (=קורות השמים והארץ, שני פירושים:
א. תיאור המטר ("השמים") והצומח ("והארץ"), ב. תיאור תולדות האדם שהוא תולדה של השמים (נשמה), ושל הארץ (עפר מהאדמה) .
בְּהִבְרָאֵם (ע"י ה'אלהים) בְּיוֹם עֲשׂוֹת (=ביום שעשה, שברא, שיצר) ה'אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם.

ציור 'נוף האדמה' בשעת בריאת האדם (ה-ו)

אין צומח כי אין מטר ואין מי שיעבוד את האדמה (ה)

וְכָל שֵׁיחַ-הַשָּׂדֶה (אפילו הצמחייה הנמוכה הקרובה לשורשים שהיו כבר קיימים): טָרָם (=עוד לא) !הִיָּה בְּאֶרֶץ,
וְכָל עֵשֶׂב-הַשָּׂדֶה טָרָם !צִמָּח (יש המפרשים "שיח השדה" הכוונה לקוץ ודרדר שהאדמה מוציאה "ועשב השדה" הכוונה למינים שעושים
מהם לחם, ראה פרק ג, פס' יח-ט) כִּי לֹא הִמְטִיר ה'אֱלֹהִים (=גשם) עַל הָאָרֶץ, וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה.

"אד" משקה את האדמה (ו)

וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ, וְהַשָּׂקָה אֶת כָּל פְּנֵי-הָאֲדָמָה (מהו "אד" ? כמה מן הפירושים:
א. לחות, כלומר אמנם אין גשם אך ישנה לחות העולה מן הקרקע. ב. מי תהום עולים ומשקים את האדמה. ג. ענן ד. מעיין.

יצירת האדם (ז)

וַיִּצְרֶה ה'אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָם מִן הָאֲדָמָה.
וַיִּפֹּחַ בְּאָפִיו נִשְׁמַת-חַיִּים (=נפח בפניו, נפח בנחיריו של האדם נשימה, הפך אותו להיות מוכשר לנשום אוויר),
רש"י: עשה את האדם גם מן התחתונים (גשמיות, מהאדמה) וגם מן העליונים (רוחניות, נשמה),
את הגוף עשה מן התחתונים ואת הנשמה מן העליונים.
וַיְהִי הָאָדָם (וכך האדם הפך) לְנִפְשׁ-חַיָּה (כוח החיות שניתן בו גורם לאדם לדבר להשכיל ולעשות כל מעשה)
מה משמעות "נפש חיה" ?
תרגום אונקלוס: וַיִּבְרָא ה'אֱלֹהִים יֵת אָדָם, עֶפְרָם מִן אֶרֶץ, וְנִפְחַ בְּאֶפְוֵהוּ, נִשְׁמַתָּ דְחַיִּי, וְהוּת בְּאָדָם, לְרוּחַ מְמַלְלָא.
מן התיאור בפרק ב' אנו מתוודעים לאחת התכונות הייחודיות של האדם – יכולת הדיבור. ואמנם בהמשך הפרק באה לידי
ביטוי יכולת זו בקריאת השמות לחיות, ובהמשך לאשה.
רש"י: "ויהי האדם לנפש חיה" – אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם היא הכי חיה, שנתווסף בו דעה ודבור.
התיאור בפרקנו משלים את הנאמר בפרק א. בפרק א כתוב עשה את האדם, וכאן מסביר למה הוא נקרא "אדם" – כי הוא
נעשה מן האדמה.

סיפור מעשה גן-עדן (ח-ז)

הערה מקדימה: פסוקים ח-יד המתארים בפירוט את גן העדן הם מאמר מוסגר בתוך תיאור בריאת האדם. הדבר מלמד שגן עדן נברא בשביל האדם ולכבודו.

נטיעת הגן ושימת האדם בו (ח-ט)

וַיִּטַע ה' אֱלֹהִים גֵּן בְּעֵדֵן (=ה' נטע גן במקום הנקרא "עדן", בין אם נטיעת הגן הייתה לפני יצירת האדם ובין לאחריו, נטיעת הגן נועדה להביא את האדם למקום פורה ונעים. יש מסבירים "עדן" מלשון מקום שבו מתענגים ומתעדינים. באכדית המילה "עדן" מתקשרת עם ערבה ומדבר כלומר הגן היה נווה ירוק שכולו משקה בתוך שטח מדברי) מִקֵּדֶם (=ממזרח, ממזרח למה? כמה פירושים: א. ממזרח למקום שממנו יצר את האדם. ב. ממזרח לארץ עדן. ג. ממזרח לארץ-ישראל).
וַיִּשֶׂם שָׁם (=הכניס/או מינה והפקיד אותו לטפל בצרכי הגן) אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר.
הערה בעניין הגן: מכיוון שגן זה נטע ע"י ה' הוא קרוי במקרא "גן-ה'" (בראשית יח), וכן "גן אלהים" (יחזקאל כח).

וַיִּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נְחֹמֵד לְמִרְאֵה (בניגוד ל"נחמד העץ להשכיל" באכילת האשה מן העץ) וְטוֹב לְמַאֲכָל,

וְעֵץ-הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן (בהבנה פשוטה הכוונה לעץ פלאים שהאוכל ממנו חי לעולם, עץ זה נמצא באמצע הגן. רוב הפרשנים סבורים שאין הכוונה שאדם שיסודו מעפר יחיה לעולם ממש, אלא הכוונה במילה "חיים" לעץ שנותן מרפא וחיות או לעץ שהאוכל ממנו מאריך מאד ימים)

וְעֵץ-הַדַּעַת-טוֹב וְרָע (=הנמצא גם הוא באמצע הגן)

ניתנו פירושים רבים להבנת משמעות ידיעת הטוב והרע שבעץ זה. אחד מהפירושים:

א. הבחנה בין הטוב לרע. (הקושי בהסבר זה הוא שאם לפני האכילה אינם היו יודעים להבחין אז מדוע נענשו? ומדוע בכלל לצוות את האדם שיש לו שכל לא לאכול מעץ שיכול להביא אותם להבחנה בין טוב לבין רע!?)

(בראשית פרק ב, דף 6)

הנהרות המתפצלים מנהר גן-עדן (י-יד)

וְנָהָר יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהִשְׁקוֹת אֶת הָאָרֶץ, וּמִשָּׁם (ביציאתו מן הגן): יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבַּעָה רָאשִׁים (שני פירושים עיקריים: הנהר היוצא מעדן מתפצל לארבע ענפים שכל אחד מהם הוא הופך לנהר משמעותי בפני עצמו).

מקום זרימתם	ארבעת הנהרות	
הוא הסֹבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ-הַחַוִּילָה (ארץ החוילה וכוש הן ארצות מדרום מערב למצרים) אֲשֶׁר שָׁם הִזְהָב (בארץ החוילה או בחולות שעל-שפת נהר פישון היה הרבה זהב) וְהַבַּיִת אֶרֶץ-הַחַוִּילָה טוֹב (מעולה ומובחר) שָׁם הִבְדִּילָח (בארץ החוילה או בנהר הפישון ניתן היה למצוא בדולח (אבן טובה מאד, או סוג בושם) וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם (=אבן טובה)	שָׁם הָאֵדֶן: פִּישוֹן (בעברית פ.ש.ה. הכוונה מתרבה וגם מקפץ) נוהגים לזהותו עם הנילוס הכחול, אחד משני הנהרות המרכיבים את הנילוס המוכר לנו היום)	פס' יא-יב
הוא הסֹבֵב אֶת כָּל אֶרֶץ-כוּשׁ (שטחים מדרום מערב למצרים)	וְשֵׁם הַנְּהָר-הַשֵּׁנִי: גִּיחוֹן (בעברית הכוונה מגיח= מתפרץ, מפרכס, ממדעזע. נוהגים לזהותו עם הנילוס הלבן שהוא גם-כן אחד משני הנהרות המרכיבים את הנילוס המוכר לנו היום).	פס' יג
הוא הַהִלָּךְ קִדְמַת-אֲשׁוּר (=ממזרח לעיר אשור)	וְשֵׁם הַנְּהָר-הַשְּׁלִישִׁי: חֲדַקְל (יוצא במזרח תורכיה מצפון לעירק) חז"ל: "חידקל" שמימיו "חדין וקלין" - סוער ורוגש (לפחות בחלקו).	פס' יד
	וְהַנְּהָר-הָרְבִיעִי הוּא: פָּרָת (יוצא במזרח תורכיה מצפון לעירק)	פס' יד

תפקיד האדם בגן (טו)

וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם (הכוונה שה'אלהים לקח את האדם בדברים, ע"י שכנוע ולא מדובר כנראה על לקיחה בכפייה) וַיִּנְחֵהוּ בְּגֵן-עֵדֶן (= הניח אותו בגן-עדן). לפי מדרש חז"ל הכוונה נתן לו מַנְחָה, כלומר חבל ארץ בגן-עדן) לְעִבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ (שני פירושים: 1. לעבוד את הגן בקטיפת פירות ונטיעת אילנות נוספים, ולשמור על הגן. 2. לעבוד את ה' בקורבנות (לפי פירוש זה הגן היה מוכן כולו לטובת האדם ולא היה צריך לעבוד בו כלל ועיקר)

איסור ראשון על האדם - אכילה מפירות הגן (טז-יז)

עצים מותרים באכילה

וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאָמַר: מִכָּל עֵץ-הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל.

עץ אסור באכילה

וּמֵעֵץ הַדַּעַת-טוֹב-וְרָע, לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ (הערה: מדוע נאסרה האכילה מעץ הדעת? ר' פנחס בן יאיר: כדי שידע האדם שיש מעליו אלוה הקובע לו מה מותר ומה אסור. אפשר להתיר ולאסור על האדם בשל היות לו בחירה חופשית).

כִּי בַיּוֹם אֲכָלָךְ מִמֶּנּוּ מוֹת-תָּמוּת.

שאלה: כיצד אפשר להסביר את דברי ה' אלה שימות באותו יום לאור העובדה שלאחר שאכל לא מת באותו יום?

נביא כאן מספר תשובות אם-כי יש לדעת שבכל פירוש קיים קושי משלו או איזשהו אי-התאמה לכתובים.

1. רמב"ן: אין כוונת ה' שהאדם ימות באותו יום עצמו שיאכל, אלא מאותו יום שיאכל הוא יהפוך להיות בן-מוות.

2. "מות תמות" זוהי הגזמה, היא נועדה להרחיק את האדם מן העבירה.

3. גם לפני החטא האדם היה במצב שאכן הוא ימות ביום מן הימים, אך תמיד יש לו את האפשרות לאכול מעץ-החיים ולחיות לעולם,

אך אם יאכל מעץ הדעת טוב ורע יגורש מהגן ולא תהיה לו האפשרות לאכול מעץ החיים, ממילא מות ימות.

ניסיון כושל למצוא לאדם עזר כנגדו, קריאת שמות לבהמות ולעופות (יח-כ)

הבעיה – האדם לבדו (יח)

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים (בלבו) : לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבֶדּוֹ (הוא צריך עזרה בעבודה שהוטלה עליו) אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ ("כנגדו" = לידו, בשווה איתו, לטובתו. הערה חז"ל: "עזר כנגדו" - אם האיש זכה הרי שהאשה אכן תהיה "עזר" עבורו, אך אם האדם לא זכה האשה תהיה נגדו, הזיווג לא יעלה יפה.

מדוע לא טוב בעיני ה' אלהים שהאדם יהיה לבדו ?

א. רש"י: סיבה דתית - אם האדם יהיה ללא בן-זוג בעולם עלולים לומר שכמו ה' (שאינו לו זוג) הוא אלוהים (בשמים) כך האדם (שאינו לו זוג) הוא אלוה (בארץ) ולכן עשה לו ה' בת זוג. (הערה: פירוש חז"ל זה המובא ברש"י לשלול גם מחשבה מצד הקורא שהמילים "לא טוב" משמע שה' ברא בריאה לא לגמרי מושלמת בכך שלא הביא לאדם נקבה כמו לשאר החיות.)

ב. לא טוב לאדם מבחינה חברתית. מפרק א עולה שמטרת האשה היא לפרות ולרבות (שכן בפרק א ההדגשה היא שנבראו זכר ונקבה, ולזכר ונקבה יש תפקיד והוא ההתרבות) ומפרקנו עולה שמטרתה היא גם להיות קשר נפשי וחברתי עבור האדם, הפגת בדידותו.

3. כעת התורה עוברת לנושא אחר, לקריאת שמות בעלי החיים, מדוע התורה קטעה את עניין עזר כנגדו, יצירת האשה ? רש"י: בהעברת החיות לפניו לצורך קריאת השמות ה' רצה שהאדם יראה שלכל החיות יש בן זוג, וממילא יבין את הצורך שגם לו יהיה בת זוג.

רמב"ן: ממשיך את הכיוון של רש"י. זה לא רק עניין טכני שיהיה לו זוג כמו לבעלי החיים, אלא ה' רצה שיתעורר בו הרצון מעצמו שיהיה לו עזר, ולאחר שיבין שמהנבראים הקיימים אין מישהו מתאים, הוא יראה שאין ברירה אלא שייקחו לו אחת מצלעותיו, כדי ליצור עזר, וכשיראה את האשה יעריך יותר את המתנה שניתנה לו.

ואכן אנו נראה שהאדם יתלהב מאד מהאשה שניתנה לו, התלהבות זו באה לידי ביטוי בשני דברים: לדורות הבאים יהיה מוכן האדם אף לעזוב את הוריו אהוביו בשבילה.

ב. דבריו ערוכים במעין שיר. "זאת הפעם, עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת" המילה זאת" מופיעה בשיר 3 פעמים, "זאת" היא האשה.

וַיִּצֶר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה, כָּל חַיַּת-הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף-הַשָּׁמַיִם

וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם (נתן ה' בלבם של חית השדה ועוף השמים לבוא אל האדם) לְרֵאוֹת מֶה יִקְרָא-לוֹ (=להם) (יש המסבירים זאת בכך שאדם נתן לחיה את שמה לפי תפקידה ולמהותה ולתכונותיה, לדוג', "חמור" מלשון חומר שהוא חיה הנמשכת לתאוות או מלשון חומר שעורים שהחמור ישא על גבו, או לדוג' "סוס" מלשון שהוא שש (סו לקרב) וכל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה (=כל נפש אשר יקרא לו האדם בשם:) הוּא שְׁמוֹ (השם שיינתן יהפוך להיות השם הקבוע שלו). וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה (הבהמות לא מוזכרות שבאו אל האדם כמו החיות והעופות וזאת משום נשלטות על-ידו בכל מקרה) וְלְעוֹף-הַשָּׁמַיִם, וְלֹכֵל חַיַּת-הַשָּׂדֶה,

וְלָאָדָם (ובמה שנוגע לאדם) לֹא מָצָא (האדם בין שלל בעלי החיים, יש מבארים לא נמצא בין שלל בעלי החיים) עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ.

עשיית האישה (כא-כד)

הערה מקדימה:

בפרק א מסופר באופן פשוט שה' ברא זכר וברא גם נקבה. כאן בפרק ב הסיפור שונה. האישה נלקחה מן האדם. שתירה זו הביאה ניסיונות רבים של הפרשנים לפתור את הקושי.

רש"י:

I. פירוש לפי הפשט. בפרק א מובא הכלל שנבראו זכר ונקבה, בפרקנו מובא פירוט כיצד בפועל נוצרו אותם זכר ונקבה. האדם נוצר עפר מן האדמה והאישה נלקחה מצלעו.

II. פירוש לפי הדרש. האדם והאישה נוצרו ביחד דבוקים אחד לשני, וזה מה שמופיע בפרק א, בפרק ב' נעשה מעין ניתוח שבה 'נוסרה' האישה מאדם והופרדה ממנו.

שלב א - הרדמת האדם ולקחת צלעו (כא)

וַיִּפֹּל ה'־אֱלֹהִים תְּרַדְמָה (שינה חזקה ועמוקה מאד) עַל הָאָדָם, וַיִּישָׁן.

וַיִּקַּח אֶת הַצֵּלָע וַיִּצְטַע מֵעֲמוּד הַשְּׁדֵרָה, הַמִּילָה "צלע" תמיד באה בתנ"ך בהקשר של בנין, כמו במעשה המשכן)

וַיִּסְגֵר בְּבָשָׂר תַּחְתָּנָה (מילא את מקום החיתוך בבשר במקום הצלע שנלקחה מן האדם).

שלב ג- בניית הצלע (כב)

וַיִּבֶן ה'־אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה (=כדי להיות אשה, הערה: לא סתם הכתוב משתמש במילה בניה בהקשר לאשה. האישה היא עיקר בניינו וביתו של האדם. "חכמות נשים בנתה ביתה" (משלי יד), כמו-כן דרשו חז"ל שלאשה יש בִּינָה יתירה על האדם)

שלב ד- הבאת האישה לאדם ותגובתו הנלהבת (כג)

וַיִּבְאֶה אֶל הָאָדָם, וַיֹּאמֶר הָאָדָם: זֹאת הִפְעַם עֵצָם מַעֲצָמִי, וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי

אחד מהפירושים: רק הפעם הזאת האישה נוצרה מהאדם ומעתה והלאה הדבר יעשה ע"י פריה ורבייה.

לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לְקַחָהּ-זֹאת (מכיוון שנלקחה ממני מן הראוי הוא ששמי "איש" יהיה חלק משמה)

הערת הכתוב בעניין התדבקות האיש באשה (כד)

על-כֵּן (=בעקבות עשיית האישה מגופו של האיש):

וַיִּעֲזָב אִישׁ (=אפילו) אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, וַיִּדְבַק בְּאִשְׁתּוֹ (=לאהבה אותה בלבד, מדובר בעיקר על התקשרות נפשית)

וְהָיוּ לְבָשָׂר-אֶחָד (=לגוף אחד. רש"י: הזיווג ביניהם יביא ללידת ילד שבשרו הוא משותף לשניהם, כך האיש ואשתו נעשים לבשר אחד.

הערת התורה בעניין העירום של אדם ואשתו (כה)

וְהָיוּ שְׂנֵיָהֶם עֶרְוֹמִים: הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ, וְלֹא יִתְבַּשְׂשׁוּ (=ולא הרגישו רגש של בושה או כלימה. יש המסבירים שבגלל שכל פעולותיהם ואבריהם נועדו רק לעשות רצון קונם ולא כדי להשיג תענוגות ממילא לא הפריע להם עניין מערומיהם, הם ראו באיברי המין כשאר האיברים)

פרק ב / שאלות חזרה

1. עיין בפרק א. ציין לפחות שני הבדלים בבריאת האדם לעומת בריאת החיות, הבדלים המצביעים על מעלת האדם לעומת מעלת החיות ?
2. מהיכן למדנו על ענוותנותו של הקב"ה ? ("מדרש על המילים "נעשה אדם")
3. מהם תפקידי האדם לפי פרק א ? מהם תפקידי לפי פרק ב ?
4. איזה יכולת ייחודית של האדם לומדים מהמילים: "ויהי האדם לנפש חיה" ? מתי האדם השתמש בה ?
5. "לא טוב היות האדם לבדו" מדוע לא טוב ?
6. מדוע התורה הכניסה את הפסוקים העוסקים בעניין קריאת השמות של האדם לבעלי החיים, בין הרצון לעשות לו עזר כנגדו ובין יצירת האשה ?
7. כיצד באה לידי ביטוי התלהבותו של האדם מהאשה שניתנה לו ?
8. כיצד ניתן להסביר את הסתירה שבין הנאמר בפרק א שהאדם והאשה נבראו ביחד, לבין התיאור בפרק ב שהאדם נברא לפני האשה, ורק לאחר שנלקחה ממנו הצלע נבראה האשה בעזרתה ? (שני הסברים, פשוט

האדם ואשתו חוטאים באכילה

מ'עץ הדעת טוב ורע' (פרק ג)

הפיתוי (א-ה)
הנחש מפתה את
האשה לאכול מהעץ

והנחש הזה ערום מכל חית השדה אשר עשה ה' אלהים ויאמר אל האשה: אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. ותאמר האשה אל הנחש: מפרי עץ הגן נאכל. ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמתו. ויאמר הנחש אל האשה: לא מות תמתו. כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים ידעי טוב ורע.

חטא האכילה
ותוצאתו (ו-ח)

החטא
ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונתן גם לאישה עמה ויאכל.

התוצאה
ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת. וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים בתוך עץ הגן.

חיקור הדין (ט-יג)
דו-שיח בין ה'
לאדם ולאשה

ויקרא ה' אלהים אל האדם, ויאמר לו: איפה. ויאמר: את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי ואחבא. ויאמר: מי הגיד לך כי עירם אתה, המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת? ויאמר האדם: האשה אשר נתת עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל. ויאמר ה' אלהים לאשה: מה זאת עשית?! ותאמר האשה: הנחש השיאני ואכל.

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנָּחֹשׁ:

כִּי עָשִׂיתָ זֹאת, אֲרוּר אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה
עַל גֹּחֲנֶךָ תֵּלֵךְ וְעַפְרָת **תֹּאכַל** כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ.
וְאִיבָה אֲשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זָרְעֶךָ וּבֵין זָרְעָהּ
הוּא יִשׁוּפֶךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשׁוּפֶנּוּ עֵקֶב.

אֶל הָאִשָּׁה אָמַר:

הֲרַבָּה אֲרַבָּה עֲצָבוֹנְךָ וְהִלַּנְךָ, בְּעֲצָב תֵּלְדִי בָנִים
וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁקָתְךָ וְהוּא יִמְשַׁל בְּךָ.

וּלְאָדָם אָמַר: כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וּ**תֹאכַל** מִן הָעֵץ

אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא **תֹאכַל** מִמֶּנּוּ,

אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ בְּעֲצָבוֹן **תֹּאכְלֶנָּה** כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ.

וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לְךָ וְ**אָכַלְתָּ** אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה.

בְּזַעַת אַפֶּיךָ **תֹּאכַל** לֶחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֶל הָאֲדָמָה

כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ כִּי עֹפֶר אַתָּה וְאֵל עֹפֶר תִּשׁוּב.

ענישת
החוטאים (יד-יט)
נחש- אשה - אדם

מאמר מוסגר כ-כא

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה, כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַי.

וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר וַיְלַבֵּשֵׁם.

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים: הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע,

וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ-הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם.

וַיִּשְׁלַחֵהוּ ה' אֱלֹהִים מִגֵּן-עֵדֶן, לְעַבְדֵּךְ אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׂם.

וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם,

וַיִּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֶהֱט הַחֲרָב הַמִּתְהַפֶּכֶת

לְשֹׁמֵר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ-הַחַיִּים.

הגירוש
מגן-עדן (כב-כד)

(בראשית פרק ג, דף 3)

מבוא

בפרק ג אנו לומדים שהאדם עבר על ציווי ה' ואכל מפרי עץ הדעת. איך הדבר התרחש מה גרם לאשה לאכול מהפרי? נעיין בציווי ה' ונחפש מפתח להבנת התהליך. נערוך השוואה בין הצו האלוקי לדברי הנחש ולדברי האישה:

צו ה' (ב טו-ז)	דברי הנחש (ג א)	דברי האישה (ג ב-ג)
האיסור	אף כי אמר אלהים: לא תאכלו מפל עץ הגן? לא תאכלו מפל עץ הגן?	מפרי עץ הגן נאכל, ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו
העונש	לא-מות תמתון. כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם פאלהים ידעי טוב ורע	פן תמתון

כדי להבין את ההשוואה נשתמש בפירושי רש"י לפסוקים אלו:

פס' א. "אף כי אמר..." שמא אמר לכם לא תאכלו מכל עץ הגן - ואף על פי שראה אותם אוכלים משאר פירות, הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבוא לדבר באותו העץ.

פס' ג. "ולא תגעו בו" - הוסיפה על הציווי, לפיכך באה לידי גירעון, הוא שנאמר (משלי ו) "אל תוסף על דבריו".

פס' ד. "לא מות תמתון" - דחפה עד שנגעה בו, אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה.

פס' ו. "ותרא האשה" - ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו.

מההשוואה ומהעיון בפירושי רש"י הבאים עולות המסקנות הבאות:

1. הנחש מציג את העניין "אמר אלהים" לעומת "ויצו אלהים" אמירה היא דבר מוחלש מציווי. גם האשה המתפתה אומרת "אמר אלהים", מאינטרס אישי שלה להחליש את הציווי כדי למצוא לעצמה בסופו של דבר היתר.
2. ה' התיר לאכול מכל עצי הגן, ואסר רק לאכול מעץ הדעת טוב ורע. ואילו הנחש מציג את האיסור כגורף, אסור לאכול מכל העצים. שאין כל אפשרות לעמוד בו, הנחש בא להראות גם שה' לא בסדר עם האדם, יש לו מה להסתיר, הוא פוחד מתחרות עם האדם, ה' לא מחפש את טובת האדם אלא את טובת עצמו. האישה אינה נוקבת בשם העץ כלומר כל העצים יכולים להיכלל באיסור.
3. האישה מציגה את האיסור כגורף ביותר, היא מוסיפה לאיסור פרט שלא נאסר עליהם, אסור אפילו לגוע בעצים. דבר זה ניצל הנחש לטובתו, הוא דחף את האישה לעץ והכריח אותה למעשה לגוע בו, ואמר לה שכמו שהיא לא מתה בנגיעה בפרי כך לא תמות באכילה ממנו. כלומר אסור לאדם להוסיף סתם סייג (הגבלה) שהרי אם האדם לא ישמור על הסייג הוא עלול לאבד את כל המחסומים ואז גם לעבור על המצווה עצמה, כפי שקרה במקרה זה.
4. הנחש קובע חד משמעית שאין עונש מוות על האכילה, עד כדי כך שהאישה עצמה כבר לא בטוחה שה' התכוון להמיתם בוודאות, אלא זו אופציה - "פן תמתון", היא גם אולי מציגה זו כך כדי להתיר לעצמה את החטא.

מסקנה שלנו מהסיפור: כדי להימנע מלחטוא עלינו להגדיר את האיסור ואת כלליו, מה מותר ומה אסור, עלינו להבין שהעונש שנקבע הוא מוחלט ומשמעותי ואין ניתן לערער עליו. מי שמפתה אותנו לעבור על האיסור משתמש בשני דרכי פיתוי, הוא מסביר לנו שהאיסור גדול מדי ואין ניתן לעמוד בו, וכן העונש אינו וודאי.

(בראשית, פרק ג, דף 4)

האשה משתכנעת ע"י הנחש המסית לאכול מעץ-הדעת טוב ורע (א-ח)

הערה מקדימה: סיפור הנחש היא סיפור הקשה מאד להבנה לפי פשוטו של מקרא. ישנן גישות ספרותיות שונות

המסבירות אותו לפי פשוטו של מקרא, אך בסופו של דבר הן דומות לגישה המדרשית המסבירה את עניין הנחש ביצר הרע – שטן – מלאך המוות, ולא בנחש ממש.
 כעת נביא מספר פרשנים ידועים המסבירים מי הוא לדעתם הנחש:
 ספורנו: "הוא השטן הוא יצר הרע" – היצר הרע של האישה פיתה אותה לאכול מהעץ האסור.
 בעיה בפירוש: קשה להבין את העונש כפשוטו, מה הכוונה "על גחנך תלך ועפר תאכל כל ימי חיך..."
 תשובה: העונש יכול להיות מובן באופן סמלי, כמו קיצוץ כוחו ההרסני של יצר הרע וכד'.
 ראב"ע: הנחש הוא בע"ח מאד מפותח שניסה לפתות את האישה. האישה הבינה את שפת החיות, העונש מובן כפשוטו.
 רס"ג: מלאך שהתגלה בצורת נחש ובא לנסות את האישה..
 רד"ק: "והעניין בזה מבולבל מאד לפי הנגלה" – קשה להבין בפשט את מהותו של הנחש.

<p>וְהַנָּחַשׁ הָיָה עָרוֹם (=פקח חכם ובעל תחבולות) מְכַלל חַיִּית-הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה'–אֱלֹהִים (א) (הנחש עם כל ערמתו בסופו של דבר הוא חיה כמו כל החיות אותן עשה ה'-אלהים, בניגוד לאדם שנברא בצלם-אלהים, לכן גם נאמר בנחש לשון "אשר עשה" כשאר הברואים ולא לשון "יצר" כמו שנאמר באדם).</p>		
הנחש	האישה	האדם
<p>וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה: אֵף כִּי (=האמנם כך, רש"י: שמא) אָמַר אֱלֹהִים, לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ-הַגֶּן! (א) הסבר מקדים: בתחילה הנחש מרחיב ומסלף את דבר ה' שאמר שרק מעץ אחד אסור לאכול והוא אומר שה' אסר לאכול <u>מכל</u> עצי הגן ובכך יוצר רושם שזו גזירה שאי-אפשר לעמוד בפניה. בהמשך הנחש גם מערער על חומרת העונש ואומר שלא ימותו. אח"כ הוא גם מדגיש שה' אסר עליהם מתוך אינטרס אישי אם יאכלו, ממילא אין לחשוש לאכול מהפרי. רש"י: "אף-כי" הכוונה שמא, האם. כלומר האם אמר לכם אלהים... " כלומר זה משפט שאלה סתמית ולא משפט תנאי. (אם זה משפט תנאי יש קושי תחבירי כי בפס' אין תוצאה). רש"י מוסיף שהנחש בערמומיות הגיע לדבר אתה על העץ האסור, הוא שוחח עמה על אכילה מכל העצים כדי שהיא תענה, ותוך שיחה יבואו גם לדבר בעץ האסור.</p>	<p>וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחַשׁ: מִפְּרִי עֵץ-הַגֶּן נֹאכַל (אלהים לא אסר עלינו את כל פירות הגן, אלא:) וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הַגֶּן (מדובר על עץ הדעת טוב ורע שנאסר על האדם לאכול) אָמַר אֱלֹהִים: לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בוֹ (ב-ג) (הפרשנים עומדים על המקודה שה' לא אסר את הנגיעה בעץ, פֶּן תִּמְתְּנוּ (=שמא, אולי תמותו))</p>	

(בראשית פרק ג, דף 5)

האדם	האשה מתפתה	הנחש מפתה
ויאכל	<p>ותרא האשה: כי טוב העץ למאכל וכי תאנה הוא לעינים (=ראוי לעיניים להתאוות אליו) ונחמד העץ להשכיל (קיבלה את דברי ההסתה של הנחש שהעץ הוא יביא לידיעת טוב ורע)) ותקח מפריו ותאכל (ולאחר שראתה שלא קורה לה באכילתה כלום היא החליטה לתת גם לבעלה): ותתן גם לאישה (=לאיש שלה, לבעלה) עמה,</p>	<p>ויאמר הנחש אל האשה: לא מות-תמתן (הנחש לא מערער על עצם קיומו של הציווי אלא על העונש, כעת הנחש מסית בדברי בלע כנגד טעם האיסור ומסביר לאשה שהבורא רק התכוון לטובתו בנותנו להם איסור זה. כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם (פקיחת עיניים בתנ"ך כוונתה בד"כ לראות דבר שהאדם לא ראה קודם, ראה שכלית, האדם יבין דברים אותם לא הבין קודם) והייתם כאלהים ידעי טוב-ורע (ד-ה)</p>
	<p>לאחר החטא (ז-ח) ותפקחנה עיני-שניהם וידעו כי עירמם הם (כפי שאמר הנחש הם קיבלו ידיעה אך למרבה הבושה הידיעה לא הייתה ידיעה כמו של אלהים אלא ידיעה שהם ערומים. יש פירושים רבים נוספים) (ראה רש"י בהמשך בעמ' 7) !ותפרו עלה-תאנה (בחרו דווקא בתאנה כי הם עלים גדולים או כמו שאומר רש"י הם תיקנו (כיסו מערומיהם) בדבר (באותו עץ) שקלקלו (שאכלו מפריו האסור) !ועשו להם חגרות (=מעין מכנסיים לכסות בשר ערוה)</p>	

הערה: כמה דעות בחז"ל מה היה אותו העץ.

1. ענבים.
2. חיטה.
3. תאנה (מתאים לנאמר בהמשך "ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרות", משמע שעשו מאותו עץ חגורות מתאנה).

(בראשית פרק ג, דף 6)

מה בעצם ייחודו של 'עץ הדעת טוב ורע' ?

מדרש תדשא, פרק ז'

אמר רבי פנחס בן יאיר: העץ הזה עד שלא אכל ממנו אדם הראשון לא נקרא שמו אלא עץ בלבד, כשאר כל העצים, אבל משאכל ועבר על גזירתו של הקב"ה נקרא שמו עץ הדעת טוב ורע על שם סופו, כמו שמצינו דברים רבים שנכתבו שמם תחלה על שם סופן... ולמה צווה אותו הקב"ה שיאכל מכל עץ הגן, ומנע לו אחד מהם ? כל זמן שרואה אותו תמיד וזוכר את בוראו ומכיר שעול יוצרו עליו, ושלא תהא רוחו גסה עליו.

הסבר: לפי מדרש זה אין שום דבר מיוחד בעץ עצמו, הוא עץ כמו שאר העצים, הוא נקרא בתחילה "עץ הדעת טוב ורע" כי ה' ידע שלבסוף ('על שם סופו') יצא רע מהעניין, האדם יאכל ויצטרך להבחין בין טוב לרע... ציווי ה' לאדם לא לאכול מהעץ הוא עיקרון שבו הבורא מטיל עול על בריותיו וכך הוא מכניע את יציריו ולא נותן להם להרגיש עליונים.

תוצאות החטא (ז-ח)

הסתרת האדם לפני אלקים מעידה על המעמד החדש שלו, ועל תוצאות האכילה, עוד בטרם נענש על ידי ה'.

רש"י: מתאר את תחושתם של האדם והאשה אחרי החטא.

נאמר: "ותפקחנה עיני שניהם... כי עירומים הם" אין מדובר כאן על פקחת עיניים ממש, שלפתע ראו מבחינה פיזית, שהם עירומים, שהרי אפילו עיוור יודע שהוא עיוור, אלא על הבנת משהו, עניין של חכמה. ההבנה שלהם הייתה שבעצם מהמצווה היחידה שהייתה להם הם הפכו לעירומים ממנה (וכעת אין להם שום מצווה שיכולים לקיים ולהוכיח את נאמנותם לה'). (רש"י כנראה מוכיח שלא מדובר בראייה פיזית, מכך שכתוב: "וידעו כי עירומים הם" ולא כתוב "ויראו כי עירומים הם".)

וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים (כעת הם שומעים את קול אלהים, אותו קול שהתעלמו ממנו כששמעו בקול הנחש ולא קיימו את צו אלהים. שמיעת קול-אלהים משמעה גילוי שכינה, או שבקרוב תופיע שכינה. דוגמא: "ויהי קלט וברקים...וקול שופר חזק מאד...ויהי קול השופר

הולך וחזק מאד, משה ידבר והאלהים יעננו בקול" (שמות יט)

מִתְהַלֵּךְ בְּגֵן (לא ברור מה מתהלך ? שתי אפשרויות:

1. שמעו את קולו של אלהים מתהלך - עולה ומתגבר.

2. שמעו קול והוא שאלהים מתהלך, כמו שנאמר: "ונתתי משכני בתוכם... והתהלכתי בתוכם" (ויקרא כו)

לְרוּח־הַיּוֹם (לעת ערב שבה רגילה הרוח לנשוב, אולי ה' עשה זאת דווקא אז כדי שהאדם והאשה לא ייבהלו יתר על המידה)

וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ-הַגֵּן (=בתוך עצי הגן).

ה' עושה לאדם בירור וחקור דין (ח-יג)

שלב א: ה' חוקר את האדם (ט-יב)

הערה: סדר החטאים (נחש-אישה-אדם) מובא הפוך לסדר הנחקרים (אדם-אישה – נחש (שלא נחקר כלל))
סדר הנחקרים (אדם-אישה – נחש (שלא נחקר כלל)) הפוך לסדר הנענשים (נחש-אישה-אדם)

האדם (והתחמקויותיו)	ה'
<p>ויאמר: את קלך שמעתי בגן (=שמעתי קולך שאתה בגן) ואיך אכיל עירום אגבי ואחבא (וי) (האדם מנסה להסתיר את הסיבה האמיתית ליראתו - העונש הצפוי. הוא מתרץ זאת ביראתו מפני הערום.</p>	<p>ויקרא ה' אלֵהים אל האדם (ה' כנראה נקב בשמו של האדם) ויאמר לו: איכה (ט) (=איכה אתה, מדוע אינך במקום הרגיל בגן, מדוע התחבאת?!) הערה: מדוע האדם – נשאל "איכה" והרי ה' ידע היכן היה!? רש"י: 'להכנס עמו בדברים שלא יאה נבהל להשיב אם יענישו פתאום', כלומר בתחילה פותחים בשאלה למיקום הנשאל ולאט לאט מגיעים לעניין, כך האדם לא נבהל ועונה לעניין ואולי גם תהיה לו זמן למחשבה ויתחרט וישוב. גם אצל קין אותו הדבר היה, לפני שהענישו, ה' שאל אותו "אי הבל אחיך"</p>
<p>כעת ה' מצפה שהאדם יודה בכך ויתחרט: ויאמר האדם: האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן-העץ ואכל (יב) האדם אמנם אינו מכחיש שחטא (בניגוד לקין שמכחיש שחטא) אך מגלגל את האשמה על האשה. רש"י: האדם גם כפר בטובה שעשה עמו ה' בכך שנתן לו את האשה לעזרו (משמעות הדבר שהאדם כביכול גם מאשים את ה' בחטאו).</p>	<p>ויאמר: מי הגיד לך כי עירום אתה (מי חידש לך עובדה זאת שאתה עירום?! מה בושה בכך שאתה עירום?! אם הגעת למסקנות האלה סימן שאכלת מעץ הדעת טוב ורע): המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת?! (יא)</p>

שלב ב: ה' חוקר את האשה (יג)

ויאמר ה'-אלֵהים לאשה: מה-זאת עשית (כיצד יכולת לעשות דבר נורא שכזה, לעבור על מצוותי)
ותאמר האשה: הנחש השיאני (=הטעני, פיתני, כלומר האישה מטילה את האחריות על הנחש ואולי אף רומזת לה' שאינה אשימה שהרי חיה שהוא ברא פיתתה אותה) ואכל.

העונשים שמטיל ה' על הנחש האשה והאדם (יד-ט)

הערות:

1. ה' חקר את האדם לפני האשה כי הוא היה זה שנצטוו לא לאכול (וגם חקר אותו בשתי שאלות נוקבות בעוד שאת האשה חקר בשאלה אחת) בשלב מתן העונש, עונשה מוזכר לפני עונש האדם משום שהיא הייתה זו שהחטיאה אותו.
2. בניגוד לאדם ולאשה את הנחש אין ה' חוקר. רש"י בד"ה "כי עשית זאת" הסביר זאת ע"י הכלל ההלכתי: 'אין מהפכים בזכותו של מסית' כלומר לא טורחים לחפש הקלות והנחות כשבאים לדון את מי שמסית לדבר עבירה, כמו הנחש. לכן ה' מענישו ללא שנתן לו כל זכות להשמיע את טענותיו.
3. בעונשים בולט הכלל 'מידה כנגד מידה' כלומר העונש הוא דומה לדברים שנעשו בחטא. לדוגמא: יש לשים לב לשרש א.כ.ל המופיע פעמים רבות בעונש הנחש והאדם, מידה כנגד מידה על המעשה. זה לא רק עניין של נקמה אלא יותר עניין של תיקון החטא. אנו נראה עוד דוגמאות בהמשך.

העונש	הנימוק לעונש	הפנייה	עונש הנחש (יד-ט)
<p>אַרְוֹר (=מקולל ושונה) אֶתְהָּ מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכָּל חַי־תְּהַשְׂדֵּה (הקללה מתבטאת בכך שהנחש הוא סמל לרוע, הוא מכיש ומטיל את ארסו מבלי שיהנה מגוף הנשור, אותו הנחש שהיה ערום מכל חֵית הַשָּׂדֶה כעת הוא אַרְוֹר מכל הבהמה...)</p> <p>עַל גִּחְזֹךְךָ תֵּלֵךְ (הנחש שהיה בעל קומה וחשיבות כעת מגיע לשפל המדרגה, הוא יזחל באדמה כמו הגרוע שבשרצים שבארץ, וגם:)</p> <p>וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי-חַיֶּיךָ (הנחש שהיה אוכל מפירות הארץ מעכשיו יאכל את מזונו כשהוא מלוכלך בעפר.</p> <p>יש בעונש זה 'מידה כנגד מידה': הנחש פיתה את האישה והאדם לאכול מהמובחר ביותר, מעתה יאכל את המאכל התפל ביותר, עפר.</p> <p>וְאִיבָה אֲשִׁית בְּיַנְךָ וּבִין הָאִשָּׁה (=אשים שנאה עזה בטבע בין הנחש לאשה וצאצאיה, במקום הידידות שכביכול נרקמה בין הנחש לאשה לפני החטא, עיקרון של 'מידה כנגד מידה')</p> <p>וּבִין זָרְעֶךָ וּבִין זָרְעָהּ (שנאה שתעבור מדור לדור)</p> <p>הוא יִשׁוּפֶךָ רֹאשׁ (ירצץ את ראשך, יפצע וימית אותך, האדם יוכל לעשות זאת לראשך כי ניטלה קומתך, ואילו אתה הנחש:)</p> <p>וְאֶתְהָ תִשׁוּפְנוּ עֵקֶב (=תוכל לכל היותר לפצוע את עקב האדם)</p>	<p>כִּי (מפני ש:) עָשִׂיתָ זֹאת</p>	<p>וַיֹּאמֶר ה'-אֱלֹהִים אֶל הַנָּחָשׁ:</p>	

(בראשית פרק ג, דף 9)

העונשים	הנימוק לעונש	הפנייה	
<p>1. הִרְבָּה אֲרָבָה עֲצָבוֹן וְהִרְבָּה (=ארבה את העצב של ההיריון שלך)</p> <p>2. בְּעֶצֶב תֵּלְדֵי בָנִים (לידה בעצב וייסורים)</p> <p>רש"י: בפסוק שלשה עונשים: 1. צער ההריון - "הרונך" 2. צער הלידה - "בעצב תלדי בנים". 3. צער גידול הילדים "עצבונך" יש כאן אולי מידה כנגד מידה: היא קטפה את פרי העץ בקלות, את פרי בטנה היא תלד בקושי, ותגדלו בקושי.</p> <p>3. וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁקָתְךָ (=ואל בעלה תהיה לה חשק וחימוד, חפץ עז, תאוות נפש, האישה תהיה משתוקקת שתמצא חן בעיני בעלה,</p> <p>4. וְהוּא יִמְשַׁל-בְּךָ (=האשה שנועדה להיות שווה לאדם ועזר כנגדו לשלוט בברואים תהיה מעתה כנועה לאדם, יש כאן מידה כנגד מידה: היא שלטה באדם ע"י מעשה הפיתוי, מעתה הגבר ישלוט בה.)</p>		<p>אֵל הָאִשָּׁה אָמַר: (גזר, ציווה):</p>	<p>עונש האשה (ט)</p>
<p>1. אָרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעִבּוּרְךָ (=בסיבתך, בגללך).</p> <p>2. בְּעֶצְבוֹן (=ביגיעה רבה, בייסורים) תֹּאכְלֶנָּה (את פרי האדמה) כֹּל יְמֵי-חַיֶּיךָ (יש במילים אלה כבר רמז לכך שימי חייו יהיה מוגבלים ולא יחיה לעולם)</p> <p>3. וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ (האדמה בתוך שדות התבואה)</p> <p>4. וְאִכְלָתְךָ אֶת עֵשֶׂב-הַשָּׂדֶה (במקום את פירות הגן שהיית יכול להמשיך ליהנות מהם, כמו-כן יש בכך השוואה לבהמה שאף היא אוכלת את עשב השדה)</p> <p>5. בְּזַעַת אֶפְיֶךָ (=פניך) תֹּאכַל לֶחֶם (=מזון)</p> <p>עד שובך אל האדמה כי (אשר) מְמַנָּה לְקַחְתָּ (האדם נוצר מן העפר שבאדמה כמסופר בפרק ב)</p> <p>כי (שהרי) עֵפֶר אֶתָּה וְאֵל עֵפֶר תָּשׁוּב (אולי בהדגשת העפר פעמיים, התורה באה ללמד כאן את האדם צניעות)</p>	<p>כי (מפני ש:) שְׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ (שמעת לקולה ולא לקולי, בכך ש:)</p> <p>ותאכל מן-העץ אשר צויתך לאמר לא תאכל ממנו</p> <p>הערה: גם בעונש האדם קיים עיקרון של 'מידה כנגד מידה'</p> <p>1. האדם שאכל מפרי העץ בקלות, יאלץ לעבוד קשה כדי לאכול מפרי האדמה. (לא סתם המילה א.כ.ל מופיעה פעמים רבות בפס' אלו)</p> <p>2. חיי האדם יהיו מעתה קצובים – עונש המוות. האדם רצה לאכול מהפרי כדי לעלות לדרגת יכולתו השכלית ולדרגת נצחיות ה'. מעתה האדם לא יחיה לנצח.</p>	<p>וּלְאָדָם אָמַר: (גזר, ציווה):</p>	<p>עונש האדם (יז-יט)</p>

האדם קורא לאשתו בשם 'חוה' (כ)

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה (חוה מלשון חי. האנושות כולה תחיה בזכות אשתו, היא תתן חיים) כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל-חַי (ייעודה כפי שראינו בפסוקים הקודמים: "תלדי בנים". המילה "אם" היא תמיד ביחס אל הבנים. "כל חי" הכוונה לכל בני אדם החיים לדורותיהם.)

ה' מלביש את אדם ואשתו כתנות עור (כא)

וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתָנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם)

הגירוש מגן-עדן (כב-כד)

הערה מקדימה: מטרת הקטע לומר שחוץ מעונש הפרנסה המיושם מחוץ לגן מיושמת גם הגזירה של 'מות תמות' כי מחוץ לגן עדן אין אפשרות לקחת מעץ החיים ולחיות לעולם, ממילא יש מוות.

חשש ה' מכך שאם יישאר האדם בגן יאכל מעץ החיים (כב)

הערה מקדימה: קטע זה הוא קשה להבנה וניתנו לו הסברים רבים. אנו נסתפק בכמה פרשנויות.

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים (ה' אומר בלבו או לפמליא של מעלה, ראה ספר איוב, פרק ב) הֲיֵן הָאָדָם (אדם ואשתו חוה) הֲיֵיהָ כְּאִחַד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע (יכולת הבחנה תוך הזדהות רגשית עם נושא הטוב או עם נושא הרע ולבחור באחד מהם וגם לקחת את הסמכות לקבוע את מהות הטוב והרע),

וַעֲתָה (ולכן המסקנה היא:)

פֶּן (=כדי שלא) יִשְׁלַח יָדוֹ, וְלָקַח גַּם מֵעֵץ-הַחַיִּים (= הפירוש המקובל הוא עץ שפירותיו מקנים חיי נצח, יש המפרשים עץ המושכלות שאכילה מפירותיו מקנים הבחנה בין אמת לשקר.)

וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם. ("וחי לעולם"-שני פירושים עיקריים: 1. שמא יחיה לנצח. 2. שמא יחיה חיים ארוכים ומלאים.)

שילוח האדם מגן-עדן (כג)

וַיִּשְׁלַחְהוּ (גירשו שלא על-מנת לשוב אל הגן) ה' אֱלֹהִים מִגֵּן-עֵדֶן, לְעַבְדָּה אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם (אשר מעפרה ה' עשה אותו)

שמירת הגן מפני כניסת האדם אליו (כד)

הערה מקדימה: כל מה שייאמר בפס' זה הכרוכים החרב וכו' הכוונה לא לדברים פיזיים, אלא הכל במראה הנבואה.

וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם (אולי ה' היה צריך לגרשו בחוזקה מפני שלא רצה ללכת)

וַיִּשְׁפֹּן מִקֶּדֶם לְגֵן-עֵדֶן (=הושיב בצד המזרחי של גן-עדן באזור הכניסה. הערה: בד"כ בתנ"ך הכניסה למשכן ולבית-ה' היו במזרח)

אֶת הַכְּרִבִּים (כרובים בד"כ בתנ"ך הם ה'חיות' מלאכי מעלה שתפקידם לשאת את מרכבתו של ה')

וְאֵת לַהֲטֵ הַחֲרָב-הַמְּתִיפֶכֶת (בידי כל אחד מהכרובים הייתה חרב בעלת להט מתהפך כלומר חרב מסתובבת מהר לכל הכיוונים ובכך יוצרת חום ואש עצומים.)

לְשַׁמֵּר אֶת דְּרֹךְ עֵץ-הַחַיִּים (כל מטרת הגירוש ומניעת הכניסה לגן הייתה כדי לשמור שהאדם לא יבוא לאכול מעץ-החיים, ממילא הכרובים מונעים מהאדם מעבר בדרך המובילה אל "עץ החיים" שבגן.)

פרק ג / חטא האכילה מעץ הדעת טוב ורע

1. מה גרם לאשה ולאדם לעבור על האיסור ?
בתשובתך היעזר בשינויים שבציטוטים הבאים:
"מכל עץ הגן תאכלו" - "לא תאכלו מכל עץ הגן" / "ויצו אלקים" - "אמר אלקים" /
"לא תאכלו ממנו" - "ולא תגעו בו" / "מות תמות" - "פן תמותו".
2. מה פירוש המילים "אף כי אמר אלקים לפי רש"י ?
3. מדוע לא כדאי לאדם להוסיף סייג (הגבלה) על מה שצווה ?
4. לפניך מדרש:
אמר רבי פנחס בן יאיר: העץ הזה עד שלא אכל ממנו אדם הראשון לא נקרא שמו אלא עץ בלבד כשאר כל העצים. אבל משאכל ועבר על גזירתו של הקב"ה נקרא שמו עץ הדעת טוב ורע על שם סופו...
האם לפי המדרש יש משהו מיוחד בעץ זה ? אם לא אז מדוע ה' ציווה לא לאכול ממנו ? מה 'מרוויח' ה' מזה ?
5. "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם" - האם מדובר כאן בראייה גשמית, שראו את עצמם עירומים ?
אם לא, באיזה עניין למעשה נפקחו עיניהם ?
6. "ויאמר לו איכה" ? האם לא ידע ה' היכן האדם ? אם ידע, אז מדוע שאל, מה רצה להשיג בכך ?
באיזה עוד מקרה שאל ה' את מישהו היכן הוא נמצא ?
7. על מי מגלגל האדם את האשמה ? את מי עוד מאשים האדם לפי רש"י ? הסבר.
8. מדוע ה' אינו חוקר את הנחש כפי שחקר את האשה ואת האדם ?
9. כיצד בעונשים המוטלים על הנחש האשה והאדם באה לידי ביטוי 'מידה כנגד מידה' ?
הסבר בעזרת דוגמא אחת כיצד אצל כל אחד מהנאשמים הדבר בא לידי ביטוי.
10. כיצד גירוש האדם מהגן מיישם באופן מעשי את המוות שאמור היה לבוא על האדם בשל אכילתו מהעץ ?

מעשה קין והבל (פרק ד)

לידת הבנים
קין והבל
ועיסוקיהם (א-ב)

והאדם ידע את חוה אשתו
ותהר ותלד את קין, ותאמר: קניתי איש את ה'
ותסוף ללדת את אחיו את הבל
ויהי הבל רעה-צאן וקין ה'יה עבד-אדמה.

ה' מקבל רק את קורבן
הבל, תגובת קין,
תוכחת ה' (ג-ז)

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'
והבל הביא גם הוא מכלרות צאנו ומחלבהן
וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה!
ויחר לקין מאד ויפלו פניו.
ויאמר ה' אל קין: למה חרה לך?! ולמה נפלו פניך?!
הלוא אם תטיב - שאת, ואם לא תטיב - לפתח חטאת רבץ
ואליך תשוקתו, ואתה תמשל בו.

ויאמר קין אל הבל אחיו:

ויהי בהיותם בשדה, ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו.

דו-שיח בין ה' לקין

ויאמר ה' אל קין: אי הבל אחיך?

ויאמר: לא ידעתי השמר אחי אנכי.

ויאמר: מה עשית?! קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה.

קללת קין ועונשו

ועתה ארור אתה מן האדמה

אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך מידך.

כי תעבד את האדמה לא תסוף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ.

תגובת קין לחומרת עונשו

ויאמר קין אל ה': גדול עוני מנשוא.

הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר

והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני.

הקלת ה' בעונש קין, את קין

ויאמר לו ה': לכן כל הרג קין שבעתים יקם

וישם ה' לקין אות לבלתי הפות אתו כל מצאו.

ויצא קין מלפני ה'. וישב בארץ-נוד קדמת-עדן.

הערת מבוא:

פרק זה עוסק ברצח הראשון בעולם. חטאו של אדם הראשון היה חטא כלפי הצו האלוהי ואילו חטאו של קין היה כלפי הזולת, ויותר מזה כלפי אחיו. ננסה להבין את הרקע למעשה, את הנסיבות ואת שתי הפניות של ה' לקין.

לידת קין והבל ועיסוקיהם (א-ב)

וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ (=קיים יחסי אישות עם חוה אשתו).

קין (א)

וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן, וַתֹּאמֶר (=הסבירה את משמעות השם קין) קָנִיתִי (=יצרתי ועשיתי) אִישׁ (=בן, גבר) אֶת ה' (עם ה' או מאת ה', חווה כביכול משתפת את ה' בעשיית בנה, או שבעצם אומרת שהבאתו לעולם היא כתוצאה מציווי ה' על פרייה ורבייה)

הבל (ב)

וַתִּסְּף לְלֵדָת אֶת אָחִיו, אֶת הָבֶל (בניגוד להולדת קין ולהולדת שת בסוף הפרשה, אצל הבל לא מובא הסבר לשם. הסיבה לכך היא אולי כי מת בצעירותו וימיו עברו כהבל, וכן לא העמיד תולדות ולא פיתח את העולם כמו קין וכמו שת)

עיסוקיהם (ב)

וְהָיָה הָבֶל: רֹעֵה-צֹאן (=למרות שבשר הצאן נאסר על בני אדם באכילה אך החלב הצמר והעורות הותרו לו)
וְקַיִן: הָיָה עֹבֵד-אֲדָמָה (כמו אביו אדם שנצטווה לעבוד את האדמה)

הערה: למרות שהבל הוא הקטן ציון עיסוקו בא לפני קין. הסיבות לכך הן אולי:

1. התורה ממשיכה במי שדיברה אחרון (בהולדת הבל, תחילת פס' ב)
2. לרמז על עדיפות הבל מבחינה אמונית-מוסרית, דבר הבולט עוד בעצם בחירת עיסוקם. רועה צאן נחשב כבעל מקצוע מוסרי המעיד על מנהיגות ותכונות הקשורות לכך (ראה גם הערה בעמ' הבא)

יחס ה' אל קין והבל ואל מנחותיהם (ג-ה)

הערות מקדימות:

1. המילה "אח" משמשת כמילה מנחה. היא מופיעה 7 פעמים בקטע. הסיבה לכך היא כדי לרמז על חומרת המעשה, במקום יחסי אחווה ורעות מדובר באכזריות בלתי נתפסת- אח רוצח את אחיו.
2. בחירת העיסוקים של קין והבל הינה חלוקה מסורתית ששימשה שנים רבות בעולם, חלוקה בין רועי הצאן והנוודים ובין עובדי האדמה הצמודים לאדמתם. רועה הצאן אהוב בתנ"ך (האבות, משה, דוד, דימוי הרועה הצאן כמנהיג חוזר פעמים רבות בתנ"ך). כיוון שאנו יודעים שהאדמה נתקללה לאדם, ואנו רואים שהבל בחר לעסוק בצאן ולא באדמה, אנו כבר למדים על ההבדל בין מעלת קין והבל. (רש"י: לפי שנתקללה האדמה, פירש לו מעבודתה.)

וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים (=מסוף ימים. לא ברור כמה ימים או אולי שמדובר על שנה ("ימים" בתנ"ך במקרים רבים הכוונה לשנה שלימה) או אולי מדובר על כמה שנים. לפי חז"ל היו קין והבל כבני 40)

הבל	קין	
וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא (מתנה כמנחה לה') מִבְּכֹרוֹת צֹאנוּ, וּמִחֶלְבֵהֶן (הוא הביא מן החלק המשובח של הבהמה כלומר מהחלב של הבהמה, או הכוונה שהביא מהשמנים ומהמפוטמים שבבכורות,	וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי-הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה' (קין הביא מתנה לה'. רש"י רוב הפרשנים סבורים שהביא פירות מבין שאר פרותיו, ולא מהמיטב ומהמובחר.)	הבאת המנחה (ד-ג)
וַיֵּשֶׁע ה' (= ה' פנה, קיבל ברצון) אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ (לא רק הקורבן חשוב אלא גם כוונת המקריב, כן לא כתוב בפס' "אל מנחת הבל" אלא כתוב: "אל הבל ואל מנחתו", הבל קודם למנחה)	וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה	יחס ה' לקין ולהבל ולמנחתם (ד-ה)
	וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד (=התעצב מאד על הדבר) וַיִּפְּלוּ פָּנָיו (=כבש פניו בקרקע מתוך עצב ודיכאון)	התגובה ליחס ה' (ה)

הערה: לא ברור כיצד הבין קין שה' לא קיבל את קורבנו (וכיצד הבין קין שה' לא קיבל את קורבנו) נביא שני פירושים מקובלים:
1. ירדה אש מהשמים וליחכה את קורבן הבל בעוד שאת קורבן קין לא ליחכה. 2. ה' בירך את מעשי הבל יותר מאשר את של קין.

הערה: מדוע ה' לא קיבל את מנחת קין ?

1. ראו: ע"כיוון שכתוב שהבל הביא מבכורות צאנו, ממילא ברור לנו שקין לא הביא מפירותיו הראשונים (הפירות הראשונים תמיד נחשבים כמנחה משובחת יותר, כי אתה נותן לה' את הדבר הראשון שקיבלת לאחר עמל רב והשקעה).
2. ספורנו: ה' לא פנה לקין האיש שהיה בלתי רצוי ("ואל קין... לא שעה")
וכן לא פנה למנחת קין שהייתה בלתי ראויה לרצון ("ואל מנחתו")
לסיכום: ה' לא קיבל את מנחת קין בשל שתי סיבות, אחת- קורבנו היה דל, והשנייה- אישיותו הבלתי ראויה

תוכחת ה' את קין בעניין המנחה ועל הריגת הבל (ו-טו)

קין	ה'
<p>פ'ס' n: וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל הֶבְל־אָחִיו: הַפְּרָשִׁים מִתְּקִשִׁים בְּשֹׂאֵלָה מֵאֵם קַיִן לְהֵבֵל. (בשפת התחביר מגדירים את הבעיה בכך שחסר ה'מושא') ניתנו לכך הסברים רבים נסתפק בפירוש רש"י: 1. קין אמר לו כל מיני דברי ריב. (הדברים לא נכתבו כי מטרתם הייתה מבחינת קין רק להביא למריבה ותו לא). (רש"י) וַיְהִי בְהַיְוָתָם בְּשֹׂדָה (=במקום מחוץ ליישוב) וַיִּקְרָם קַיִן (בזעם של נקם ורצח) אֶל הֶבְל־אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ</p>	<p>פ'ס' ו: וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן (אמירה בתנ"ך היא בד"כ דיבור רך, ופייסני) לָמָּה חָרָה לָךְ?! וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ?! הערה מקדימה: המשפט הבא קשה מאד להבנה, ניתנו לו פירושים רבים, רוב הפרשנים רואים בו תנאי ותוצאה, כמו רש"י שנפרש לפיו. תנאי חיובי: הָלוֹא אָם תִּיטִיב (את מעשיך) תוצאה חיובית: (אזי:) שְׁאֵת (=ישא ה' פניך =ייסלח לך) תנאי לא חיובי: וְאִם לֹא תִיטִיב (את מעשיך): תוצאה לא חיובית: (אזי:) לִפְתָח חַטָּאת רִבְצָ (לפתח קברך חטאך יהיה שמור, ביום הדין לאחר מותך יבואו איתך חשבון על מעשיך. הערה: פירוש זה מלמדנו עיקרון והוא שהתשובה מכפרת עוון ומביאה סליחה. וַאֲלֵיךְ תִּשׁוּקָתוֹ (=אבל אתה תוכל (=ואליך") להכניע את רצונו ותאוותו של יצר הרע להחטיא אותך (=תשוקתו"), וְאֵתָה תִּמְשָׁל-בּוֹ (אתה תשלוט בו ותתגבר עליו אם תרצה) לסיכום: לפי רש"י יוצא שדווקא מתוך הכרה בכוחו הגדול של היצר הרע, ה' מציע לקין לא להיכנע לו, אתה קין יכול לשלוט בו אם תרצה.</p>

מדרש המובא כאן בשילוב ניתוחה המעניין פרו' נחמה ליבוביץ:
למה הרג קין את הבל? מריבת קין והבל מבטאת סימן לדורות הבאים שינהלו מריבות ביניהם סביב אותם מניעים:
א. רכוש (הם חילקו ביניהם את העולם, קין קיבל את האדמה והבל קיבל את המטלטלים, אמר קין להבל צא מאדמתי א
מר הבל לקין הורד את בגדיך... גם האנושות רבה על טריטוריה ורכוש, וכד'
ב. דת. הם רבו באיזה שטח ייבנה המקדש בשטח שלי או בשלך. חלק גדול מהסכסוכים בעולם באים מסיבות דתיות.
ג. מין. הם התווכחו מי יקבל לאשה את חוה האמא שלהם, (שכן לפי המתואר בכתוב לא היו עוד נקבות חוץ ממנה).
הערה: קיים מדרש אחר שמספר שחוה אמנם כבר נפטרה, אבל בכל לידה הן של קין והן של הבל, נולדה גם אחות, וכל אח לקח
לעצמו אז זו שנולדה עמו. רק שאצל הבל נולדו שתי אחיות. ואז התעורר ויכוח. קין טען: היא שלי בתוקף זכויותי כבכור.
והבל טען: היא שלי כי נולדה עמי.
הערה: הבעיה במדרש זה היא: שלפיו שניהם היו אשמים במריבה בעוד שלפי פשט הפסוקים יוצא שקין הוא האשם העיקרי, לכן יש מסבירים
שהמדרש בא לומר שלא שיש כאן ויכוח בין שווים אלא מראש הוא רצה להרוג את הבל ויצא מנקודת הנחה שרק דעתו היא נכונה וקובעת.

(בראשית פרק ד, דף 5)

קין	ה'
<p>וַיֹּאמֶר: לֹא יָדַעְתִּי, הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִי (בתמיהה) ?! פשט: קין משקר. אינני יודע, אני לא השומר שלו, אינני אחראי עליו דרש: לא רק שקין מעיז פנים ומיתמם, אלא הוא עוד ברוב תעוזתו אומר לה' מדוע אתה ה' לא שמרת עליו שלא ימות ? ! רש"י: הוא כמי שגונב דעת העליונה, כלומר למרות שנתפס בקלקלתו הוא מכחיש.</p>	<p>וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן: אֵי הֶבֶל-אָחִיךָ ? (ט) רש"י: שאלת ה' כאן לקין, המנוסחת בלשון רכה, לא נועדה לצורך קבלת מידע על מיקומו של הבל, אלא כפתיחה לדברים וגם כציפייה לשמוע הודאה או הרהורי חרטה. הערה: גם אדם (אביו של קין) נשאל לאחר שחטא "איכה", כדי להכנס עמו בדברים, רק שההבדל ביניהם הוא שה' מצפה מקין ליוזמה של תשובה וחרטה שבעוד שמאדם ה' לא ציפה (אולי כי לא היה מי שילמד זאת את האדם, אך קין היה צריך כבר ללמוד מניסיון אביו את העניין הזה של התשובה)</p>
<p>קין מודה בחטאו, האם גם בעונו ? (יג-יד) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל-ה': גְּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשָׂא (כמה פירושים): רש"י: יש לקרוא את הפס' בתמיהה, האם אתה ה' לא יכול לסלוח על עווני, אתה ה' שמחזיק את השמים (העליונים) והתחתונים (הארץ) לא תוכל להחזיק את עווני ולמחול עליו ?! הן גִּרְשָׁתְךָ אֶתִּי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי-הָאֲדָמָה (אין הכוונה מעל כל פני אדמות תבל אלא שגורש מאותו חבל-ארץ בה חיו הוריו לאחר גירושם מגן-עדן. אמנם ה' לא אמר שהוא <u>מגורש</u> אך קין מרגיש שהוא מגורש כפי שגורשו הוריו מגן-עדן)</p>	<p>תוכחת קשה של ה' את קין (י) וַיֹּאמֶר: מַה עָשִׂיתָ (הבעת תמיהה זעם של ה') ?! קוֹל (אני שומע קול, הקול הוא של: דְּמִי אָחִיךָ (ששפכת חינם) צַעֲקִים אֲלֵי מִן הָאֲדָמָה (=ומבקשים נקם משפט) הערה לשונית: מדוע הכתוב משתמש בלשון רבים ("דמי...צעקים") כשמדובר על הדם של הבל (שהוא יחיד): רש"י: 1. כי הדם של הבל נשפך במקומות רבים (קין לא ידע מאיזה מקום בגוף הנשמה יוצאת, לכן הוא פצע אותו בכל מיני מקומו) 2. כי קין למעשה לא איבד רק את דמו של הבל אלא את כל מי שאמור היה להיוולד מהבל (חז"ל: קין איבד את דמו ודם זרעיותו) הערה: חז"ל מסבירים שאדם הראשון נולד יחיד כדי ללמדך שמי שמאבד אדם אחד הדבר נחשב לו כאילו מאבד עולם מלא. הפירוש השני ברש"י מזכיר את הרעיון הזה שקין למעשה לא רצח רק את הבל אלא גם את כל צאצאי הבל הפוטנציאליים.</p>

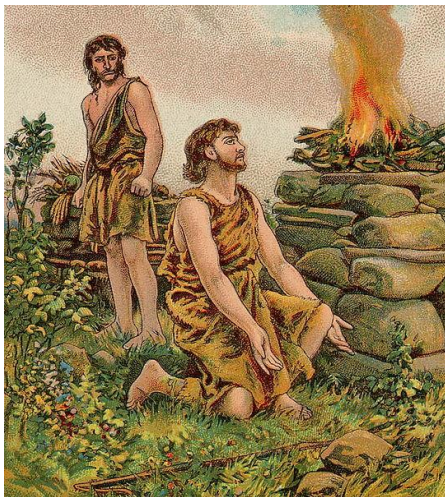
(בראשית פרק ד, דף 6)

קין	ה'
<p>וּמִפְּנוֹךְ אָחִיךָ (=ומזעמך ה' עלי להסתתר) וְהָיִיתִי נֶעַ-וְנָד בְּאֶרֶץ (=ברחבי תבל) וְהָיָה כָל מִצְאֵי (אדם או חיה) !הֲרֹגְנִי (משום שהתרחקתי מהשגחתו של ה').</p> <p>טענת קין היא מה יעזור לי שתגרש אותי ולא תהרוג אותי, אם במקומות אחרים יהרגו אותי !?</p>	<p>עונשו של קין : האדמה לא תניב לו יבול, גלות (יא-יב) הערה מקדימה: עונשו של קין דומה לעונש אדם הראשון הן בתוכן העונש והן בסגנון האמירה של ה' את העונש. תוכן: בשני העונשים יש גירוש וקללה לאדמה. סגנון: "ויגרש את האדם", "הן גרשת אותי היום", "ארורה האדמה בעבורך" "לא תספ תת כחה לך".</p> <p>וְעָתָה אָרוּר אֲתָה מִן-הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ (אתה מקולל בדבר שהוא קשור אל האדמה כי בה נשפך דם אחיך, אותה אדמה אשר פתחה את פיה וקיבלה אל תוכה את דם אחיך) לְקַחֲתָ אֶת דְּמֵי-אָחִיךָ מִיָּדְךָ. כִּי (כאשר או למרות ש:) תַּעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה (קין היה עובד אדמה) לֹא תִסֹּף תִּת כֹּחָה לָךְ (=לא תתן לך כלום, שום יבול) (ולכן גם:) נֶעַ-וְנָד תִּהְיֶה בְּאֶרֶץ (=תנדוד ממקום למקום כי בשום מקום לא תמצא די לפרנסתך, קללה זו דומה לדין הרוצח החייב לנוס מביתו מפחד גואל הדם המחפש להורגו)</p> <p>ראב"ע: עונשו של קין עובד האדמה הוא כפול: 1. עליו ללכת רחוק מהגן שממנו גרש האדם, כי קרוב לגן האדמה לא תניב את פירותיה. 2. הוא לא יוכל להתיישב במקום אחד, עליו יהיה לנוע ולנדוד ממקום למקום.</p>
<p>וַיֵּצֵא קַיִן מִלְפְּנֵי-ה' (=מהמקום שדיבר עמו ה', יש מפרשים שיצא מארץ-ישראל שהיא מקום השכינה, בכל מקרה הכוונה שברח מההשגחה, כי הוא מתבייש מה').</p> <p>רש"י: יצא בהכנעה כגונב דעת ה', כלומר ממשיך להתכחש לחטאו ויוצא בהפגנתיות כאילו לא עשה כלום.</p> <p>וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ-נֹדָד (חבל-ארץ שנקרא כנראה על-שם מיישבו קין שנגזר עליו להיות נע ונד בארץ, רש"י פירש שגלה למקום אליו נודדים כל הרוצחים) קִדְמַת-עֵדֶן (=חבל ארץ זה היה למזרחה של ארץ עדן) (טז)</p>	<p>ה' ממתיק את עונשו של קין (טו) וַיֹּאמֶר לוֹ ה':</p> <p>לָכֵן (לא כן כמו שאתה חושש, אלא:) כָּל הָרֶגְ קַיִן שְׁבֻעֹתֶיךָ יִקָּם (פשוט: מי שיהרוג את קין יינקם ע"י ה' פי 7 בחומרה מהרעה שעשה לקין)</p> <p>וַיִּשֶׂם ה' לְקַיִן אוֹת (לא ברור מהו האות שעשה ה' לקין. ניתנו לכך מספר פירושים, נסתפק ברש"י: ה' חקק לקין על המצח אות משם ה'. (כל מי שיראה אות זה לא יעז להכות את קין) מטרת האות: לבלתי הכות אותו כל-מצאו (טו)</p>

פרק ד / שאלות חזרה

1. כלפי מי חוטא אדם וכלפי מי חוטא קין ?
2. מדוע ציון עיסוקו של הבל הצעיר מופיע לפני ציון עיסוקו של קין הבכור ?
3. מהי המילה המנחה בפרק ? מה היא באה לרמז ?
4. כיצד מבחירת העיסוק רואים שמעלת הבל עדיפה על פני זו של קין ?
5. מדוע ה' לא קיבל את מנחת קין וקיבל את מנחת הבל ?
6. "הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל-בו" רוב הפרשנים רואים בו תנאי ותוצאה, מהו התנאי ומהי התוצאה ? מהו העיקרון הנלמד מתשובת ה' ?
7. "ויאמר קין אל הבל אחיו, ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגו" מהו הקושי בפסוק ? הבא תשובה לקושי זה.
8. לפי מדרש ידוע קין והבל רבו על שלשה דברים. מהם אותם דברים ? מה הדבר בא ללמדנו בעניין האנושות ?
9. איזה לקח צריך היה קין ללמוד מאביו בעניין התשובה אך לא למד ?
10. "קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה" מהו הקושי הלשוני בפס' ? כתוב שתי תשובות. לפי אחת מן התשובות שכתבת כתוב מדוע נברא האדם הראשון יחידי ?
11. "ויאמר קין אל-ה' גדול עוני מנשא". לפי פרשן שלמדת, הבא דרך אחת לקרוא פסוק זה. הסבר במילים שלך את טענת קין.
12. במה עונשו של האדם נחשב כפול מזה של אביו ?
13. "ויצא קין מלפני-ה'..." לפי רש"י כיצד יש להבין את מעשה קין זה ?

מעשה דור הפלגה (פרק יא, א-ט)

הרקע לאירוע: ויהי קל-הארץ: שפה אחת ודברים אחדים.

מעשי דור הפלגה
תכניתם של האנשים
לבנות מלבינים עיר
ומגדל גבוה בשמים,
רצונם להתכנס
במקום אחד (ב-ד)

ויהי בנסעם מקדם, וימצאו בקעה בארץ-שנער, וישבו שם.
ויאמרו איש אל-רעהו: הבה נלבנה לבנים, ונשרפה לשרפה
ותהי להם הלבנה לאבן, והחמר יהי להם לחמר.
ויאמרו: הבה נבנה-לנו עיר, ומגדל וראשו בשמים
ונעשה לנו שם, פן נפוץ על-פני קל-הארץ.

**תגובת ה' הרואה
בנעשה**
רוצה להפר תוכניותיהם
ע"י בלבול שפתם
ה' מפיצם,
והם חדלים לבנות העיר
(ה-ט)

ויירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני-האדם.
ויאמר ה': הן עם אחד ושפה אחת לכולם, וזה החלם לעשות
ועתה, לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות.
הבה נרדה, ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו.
ויפץ ה' אתם משם על-פני קל-הארץ, ויחדלו לבנות העיר.
על-כן קרא שמה בבל, כי-שם בלל ה' שפת קל-הארץ
ומשם הפיצם ה' על-פני קל-הארץ.

מבוא

1. סיפור הפרק כהשלמה לתולדות האנושות, שבפרק י

סיפור מעשה דור הפלגה למעשה משלים כמה דברים שנשארו לא ברורים מפרק י:
א. את הסיבה בגללה נפרדו הגויים בארץ אחר המבול ונפוצו על-פני כל הארץ ("ומאלה נפרדו כל גויי הארץ לאחר המבול")
ב. כיצד השפה בה דיברו כל יושבי הארץ התחלקה לשפות רבות, כל עם ולשונו הוא ("אלה בני שם ללשונתם בארצתם לגוייהם")
ג. מי בנה את העיר הנוודעת בבל אשר שימשה ראשית ממלכתו של נמרוד ("ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך וכלנה בארץ-שנער")

2. יש לראות את הפרק כחולייה נוספת בשרשרת הסיפורים בספר בראשית בהם בא לידי ביטוי משפט ה' בעולם (עליו עמד רמב"ן בהקדמתו לחומש)

3. כיוון שהנכתב בתורה בעניין חטא דור הפלגה עמום ומקוצר ולא לגמרי ברור, והעונש נוקב, מוצאים אנו בפרשנות לדורותיה הרבה מאד דעות למהות החטא המתואר כאן. כדברי מדרש רבה: 'מעשה דור הפלגה לא נתפרש' (דברי רבי אליעזר, פרשה לח) אנו נשתדל לעסוק בפרשנויות ולראות כיצד הן מעוגנות לכתובים. בפרשנות אנו מוצאים כמה אפשרויות: מרד, חרדה קיומית, אדישות חברתית, רמיסת האחר.

לבגרות חובה לדעת אחד משלשת הסבריו המדרשיים של רש"י, ועוד פירוש מפרשני הפשט (אברבנאל, רשב"ם, רש"ר הירש)

א. רש"י – שלשה פירושים על דרך הדרש, שני הראשונים מבטאים חטא דתי- מרד הבונים בבוראם, נסתפק בפירוש אחד: חטא דתי: הם החליטו להילחם בה' ובעובדה שהוא מחשיב עצמו כאל השולט היחיד בכל העולם. מקדמונו של עולם – הוא ה'.

ב. רשב"ם: מפרש בכיוון הפשט.

חטאם היה שבחרו שלא להישמע לצו ה' למלא את הארץ (כלומר להתפזר וליישב אותה בכל מקום, "פרו ורבו ומלאו את הארץ... בראשית א) והעדיפו להתכנס למקום אחד. הם אמרו אחד לשני "פן נפוצ (=נתפזר) על פני כל הארץ", בתגובה ה' גרם להם לפוצ: "ומשם הפיצם על פני כל הארץ"

מעשי דור הפלגה (א-ט)

עצת בני-האדם ומעשיהם . בניית עיר ומגדל (א-ד)

פס' א.

וַיְהִי (אחרי המבול) כָּל הָאָרֶץ (היו מדברים): שְׂפָה אֶקְוֶה וְדַבְּרִים אֶחָדִים (דיבור אחיד לכולם, או עוסקים בעניין אחד) מדובר כפי הנראה על יושבי ארץ אררט (פרק ח) בה נחה התיבה, או על צאצאיו של שם יושבי הארץ שבה "הר הקדם" (פרק י, פס' ל), "הר-הקדם" היה אז קצה גבול מושבם של בני שם)

פס' ב.

וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם (=בנוסעם מהר-הקדם לארץ-קדם, לארץ שנער הנמצאת במזרח. ארץ קדם היא למעשה כל אזור צפון מסופוטמיה כלומר האזור שבין הנהרות פרת וחידקל. המהר"ם. "מקדם" = נסעו מקדמונו של עולם כלומר מה' שהוא קדם לבריאת העולם). וַיִּמְצְאוּ בְקִעָה (=ארץ מישורית בין רכסי הרים) בְּאֶרֶץ-שִׁנְעָר, וַיֵּשְׁבוּ שָׁם (הם רצו להתיישב בארץ-קדם, כלומר להתיישב בחבלים הצפוניים הפוריים אך להפתעתם גילו אזור מישורי פורה מאד, בדרום יותר, והעדיפו להתיישב שם)

פס' ג.

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ (אמרו זה לזה, יש מפרשים החשובים שבהם אמרו זאת). הֲבֵנָה (מלשון זריזות ומהירות) נִלְבְּנָה לְבָנִים וְנִשְׂרְפָה לְשֵׂרְפָה, (לבנה היא אבן בניין בצורת מלבן עשויה מטיט, לשים את הטיט ואח"כ שורפים אותו באש או ע"י חום השמש. עבודת הלבנים היא קשה מאד, היא בדרך-כלל נחשבת עבודה של עבדים. יש מפרשים שהשריפה נועדה לא לצורך הלבנים אלא להפקת סיד ע"י שריפת אבני גיר. בסיד השתמשו לתערובת של טיט חול ומלט המשמשים לבנייה. האנשים החליטו להתיישב ישיבה של קבע באזור זה). וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבָנָה לְאֶבֶן (הלבנה שימשה במקום אבן בניין, אבן בניין יותר יציבה ועמידה למפגעי מזג האוויר והטבע) וַתְּחַמְרָם (=זפת האדמה, חומר מוצק למחצה אשר שימש לאטימה ולסלילה) הָיָה לָהֶם לְחֵמֶר (שימש כתחליף לחימר ולטיט שבו הדביקו את הלבנים וטייחו את הלבנים מבפנים ומבחוץ)

פס' ד.

וַיֹּאמְרוּ (די לנו להמשיך לנדוד, ולכן:) הֲבֵנָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר (=יישוב מוקף חומה שימשש כעיר הברירה, כעיר המלוכה) וּמִגְדָּל (מגדל בתוך העיר שימש לצרכי הגנה, אולי מדובר במגדל מבוצר פנימי שאליו היו נסים כשהאויב היה בר לבקע את החומה) וְרֵאשׁוּ בְשָׂמַיִם (= שני פירושים: 1. ביטוי מטאפורי המשמש כהגזמה – לבנות מגדל גבוה מאד. 2. הם אכן התכוונו לראשו בשמים, שכן המילה "שמים" בתנ"ך אינה בהכרח יריעת התכלת האינסופית, אלא קו העננים, כלומר האנשים אכן רצו לבנות מגדל גבוה עד העננים שזהו דבר אמנם קשה אך אפשרי) וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שָׂם (כמה פירושים: 1. עשיית שם ותהילה, 2. חומה בצורה. 3. לעשות חומה בצורה כדי להיות שליטים על הבריות, או להכריז שם על העיר ובכך להראות שליטה, בעניין "השם" הם בעצם חוזרים למעשי דור המבול. "הגבורים אשר מעולם אנשי השם" (בראשית ו)) פֶּן נִפּוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (כדי שלא יבואו אויבים וינצחו אותנו ובכך נהיה נפוצים על פני כל הארץ)

עצת ה' שופט כל הארץ (ה-ט)

שלב א - ראיית המעשה (ה)

וַיֵּרַד ה' לְרֹאשׁ אֶת הָעֵיר וְאֶת הַמְּגִדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְנֵי-הָאָדָם.

הערות:

1. בפסוק קיימים שני קשיים 'רעיוניים' ידועים.

א. האם ה' צריך לרדת כדי לראות את העיר והמגדל, האם אינו יודע מה נעשה למטה !?

ב. האם ה' גשמי שניתן להגיד עליו יורד !?

רש"י. בכך שהתורה אמרה שה' יורד היא לא באה לומר שאכן יורד, אלא ללמד עיקרון חשוב את הדיין הבא לדון את המקרה שלפניו. הוא חייב לרדת לשטח ולראות ממש בעיניו על מה מדובר, כמו שה' לכאורה ירד. יש כאן 'האנשה' מצד התורה, כלומר הפיכת אלקים כמו בן-אדם כדי להעביר לנו הקוראים והלומדים מסר, המסר הוא ההקפדה הנדרשת מן הדיינים בעת חריצת הדין. על הדיין לעשות כך גם אם הוא חושב שהוא יודע והבין כבר בעת הדין את העניין.

2. במשפט "וירד ה' לראות את העיר אשר בנו בני האדם" – התורה נוקטת בדרך של לעג: הקב"ה, הרואה כל, נדרש לרדת על מנת לראות את המגדל המתיימר להיות בגובה השמים, כלומר המגדל לא השיג את מטרתו, לא ניתן להגיע אל ה'. במשפט 'אשר בנו בני האדם' – התורה מדגישה את מעמדם האמיתי, הם בסה"כ 'בני אדם', בניגוד למחשבתם הסמויה להדמות לקב"ה.

שלב ב - ירידה לסוף דעתם של העושים (ו)

וַיֹּאמֶר ה' (אל לבו, או אל הפמליא שיושבת איתו בבית דין של מעלה).

הן עם אָחָד (כל המשתתפים במעשה הבניין, בני משפחה אחת הם) וְשָׁפָה אֶחָת לְכֻלָּם,

וְזָה הַחֵלֶם לְעֵשׂוֹת (זוהי, מעשה הבניין והמגדל, התחלת עשייתם ביישובה של הארץ)

וְעַתָּה (מסקנתי היא.) לֹא יִבְצַר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לְעֵשׂוֹת (=לא ימנע מהם לעשות אפילו מעשים מזימות נועזות ורעות יותר, הערה. במילה "יבצר" יש גם רמז למעשי הביצורים.

שלב ג - גזר הדין (ז-ט)

הֲבֵיאָה נִרְדָּה וְנִבְלָה (=נבלבל, נערבב) שָׁם (את) שְׁפָתָם, אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ (=כדי שלא יבינו) אִישׁ שְׁפַת-רֵעֵהוּ. הערות.

1. קיים קושי רעיוני בפס'. מה הפירוש "ונרדה" בלשון רבים !? האם יש מישהו שיוזר לה' לבלבל את שפתם !? תירוצים. א. פשט. זוהי דרך התבטאות, כמו שאדם שחושב על משהו או רוצה לעשותו הוא כאילו מדבר בלשון רבים. ב. מדרש רעיוני. ה' ברוב ענוותנותו וכיכול התייעץ בבית הדין שלו, במלאכים, התורה באה ללמדנו שגם הגדול והחכם צריך להתייעץ עם הקטן.

(בראשית פרק יא, דף 5)

2. רש"י: המילה "הבה" בפסוקנו מראה לנו את מידה כנגד מידה שה' נוהג בבני האדם. הם השתמשו במילה "הבה" כדי להרע לה' "הבה נבנה לנו עיר..." כך ה' משתמש באותה מילה "הבה נרדה ונבלה..." כדי להרע להם.

הרחבת עניין מידה כנגד מידה:

העונש – ועצת ה' היא תקום (ה-ט)	החטא – רבות מחשבות בלב איש (א-ד)
ונבלה שם שפתם, שם בלל ה' שפת כל הארץ	ויהי כל הארץ שפה אחת
אשר לא ישמעו איש שפת רעהו	ויאמרו איש אל רעהו
כי שם בלל שפתם	וישבו שם
הבה נרדה ונבלה שם שפתם	הבה נלבנה לבנים הבה נבנה לנו עיר
ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ	פן נפוץ על פני כל הארץ

הסבר:

העונש בא כמידה כנגד מידה, דבר זה בא לידי ביטוי גם:

מבחינת ספרותית - שאותם שורשי מילים מופיעים גם בחטא וגם בעונש (הבה, שפה, שם, נפוץ, וכו')
מבחינת התוכן – דור הפלגה חששו להתפזר ורצו למרוד בה' כולם יחד, וה' בלל את שפתם, כך גרם לפיזורם, ולחוסר יכולתם לבצע את אשר זממו.

וַיִּפֹּץ ה' אֹתָם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (=ה' הפיץ ופיזר אותם, בניגוד לרצונם להתכנס כדי שלא יתפזרו "פן נפוץ על פני כל הארץ")
וַיַּחְדְּלוּ לְבַנֵּת הָעִיר (הערה). הפסקת בניית העיר כללה כנראה גם את הפסקת בניית המגדל שבתוך העיר)

עַל כֵּן קָרָא (מי שקרא) שְׁמָה (של העיר). בְּבָל.

נימוק לשם העיר. כִּי שָׁם (בבקעה שבארץ שנער) בָּלַל ה' שֵׁפֶת כָּל הָאָרֶץ.

הערה. בדורות מאוחרים יותר בני 'שומר' ו'אכד השתמשו בשם "בבל" מלשון 'באב אילו' כלומר שער האלים, העיר הפכה למקור עבודה זרה, בדיוק הפוך ממה שרצה ה' שיקרה.

וּמִשָּׁם הִפְיָצָם ה' עַל פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ (לא במקרה נפוצו בני האדם ברחבי תבל אלא הכל בכוונת ה', "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים..." (דברים לב)) רש"י. "ומשם הפיצם". לימד שאין להם חלק לעולם הבא.

רש"י מקיים עורך דיון השוואתי בין דור המבול לדור הפלגה. רש"י מציין שיש בעייתיות בהשוואה, מצד אחד: דור הפלגה חטא בע"ז (ע"פ מדרשים) שזה חמור - כפירה בעיקר, ואילו דור המבול חטא בגזל שזה פחות חמור, מצד שני: עונש דור הפלגה היה קל יחסית - פיזור בארץ, ואילו דור המבול עונשו היה חמור – כליה, מוות. איך ייתכן שעל עבירה לא חמורה נענשים בחומרה יותר מאשר נענשים על עבירה חמורה יותר?! רש"י פותר בעייתיות זו, בכך שבגלל שבדור המבול לא היה אחדות ביניהם הם נענשו בחומרה, ואילו דור הפלגה לא נענשו בחומרה כי היו נוהגים אהבה ורעות ביניהם, שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. מכאן למדים למדת ששנא המחלוקת וגדול השלום.

פרק יא - שאלות חזרה

1. הרמב"ן קובע שבספר בראשית ישנם סיפורים רבים המראים את משפט ה' בעולם. הסבר קביעה זו תוך שאתה מתייחס לחטא דור הפלגה.
2. הפרשנים נתקשו מאד בהבנת חטא 'דור הפלגה'. הבא הסבר אחד בדרך הדרש והסבר אחד בדרך הפשט לחטא. הבא הוכחה אחת או יותר מן הכתוב לכל הסבר.
3. "וַיֵּרָד ה' לִרְאוֹת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמְּגִדֵל אֲשֶׁר בָּנוּ בְנֵי-הָאָדָם".
  - א. מהו הקושי (או שני קשיים) הרעיוני בפסוק? הבא תשובה לכך.
  - ב. כיצד בפס' זה באה לידי ביטוי הלעג של התורה לבוני המגדל?
4. חטא 'דור הפלגה' מדגים לנו כיצד ה' נוהג מידה כנגד מידה עם בני האדם.
  - א. לפי זה מה היה חטאם? ומהו עונשם?
  - ב. ציין 4 דוגמאות של מילים וביטויים משותפים לתיאור החטא ולתיאור העונש.
6. מדוע עונשם של אנשי 'דור הפלגה' (פיזור) היה פחות חמור מעונש 'דור המבול' (כלייה) בעוד שחטאם של אנשי 'דור הפלגה' (ע"ז) היה חמור יותר מדור המבול (חמס וגזל)? מה לומדים אנו מכך?